

Masarykův lid

ROČNÍK XXIII • 1. ČÍSLO • BŘEZEN 2017

ČTVRTLETNÍK NEZÁVISLÉHO DISKUSNÍHO KLUBU MILADY HORÁKOVÉ

ZŠ Na Planině 1393, Praha 4 - Krč, tel. č.: 233373934

e-mail: kmh@joura.cz

www.miladahorakova.cz

ČSOB, č. ú.: 556682/0300

Redakční rada: J. Adlt, E. Jourová

J. Titzlová, pod vedením Z. Dvořákové

Produkce a expedice: Nakladatelství Eva-Milan

Nevole, K Údolí 2, 143 00 Praha 12

REGISTROVÁNO MK ČR E 11026, ISSN 2336-8772

STATĚ A POJEDNÁNÍ - AKTUALITY - ZE VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ - Z ARCHIVŮ - KNIHY, KTERÉ NÁS ZAJÍMAJÍ - JAZYKOVÝ SLOUPEK - VZPOMÍNÁME - ZE ŽIVOTA KLUBU MILADY HORÁKOVÉ - INFORMACE

Vážená a milá paní doktorko,

přivedla jste Konfederaci politických vězňů jako členskou organizaci do Platformy evropské paměti a svědomí. Měla jste radost, že jsme tak mohli spolupracovat na projektu spravedlnosti za komunistické zločiny na mezinárodní úrovni.

Zahraniční kolegové v Platformě vzhlížejí s obdivem k tomu, čeho čeští političtí vězni na poli vyrovnání se s totalitou dokázali. Váš odkaz žije dál i mimo naši republiku.

Dovolte, abych Vám přečetla na rozloučenou vzkaz od prezidenta Platformy evropské paměti a svědomí, pana Görana Lindblada ze Švédska, kterého jste měla tak ráda.

Neela Winkelmannová

* * *

Úmrtí paní dr. Naděždy Kavalírové je velkou ztrátou pro nás všechny.

Zejména mezi těmi, kteří bojují za spravedlnost pro oběti zločinů spáchaných komunistickými režimy byla paní dr. Kavalírová vzorem a symbolem toho, jak důležité je bojovat za demokracii a právní stát. Ona při prosazování hodnot, ve které věřila, nikdy neváhala.

S paní dr. Kavalírovou jsem se poprvé seznámil, když jsem byl po schválení mé rezoluce v Parlamentním shromáždění Rady Evropy "O nutnosti mezinárodního odsouzení zločinů totalitních komunistických režimů" pozván na velké shromáždění obětí komunismu dne 1. května 2007 v Praze na Letenské pláni, na tom samém místě, které komunistický režim používal pro své prvomájové přehlídky. Bylo to poprvé a pravděpodobně i naposledy, co jsem kdy v tento den pronesl veřejnou řeč.

Od té doby jsme s paní dr. Kavalírovou zůstali dobrými přáteli a spolu jsme se zúčastnili řady důležitých akcí.

Bylo mi ctí paní dr. Kavalírovou znát, byla nejen zapálená pro věc a velmi pracovitá, ale také vždy pozitivní, přátelská a ochotná poskytnout mi včelé objetí.

Paní Naděžda Kavalírová mi bude chybět.

Göran Lindblad, Göteborg, Švédsko

* 13. 11. 1923

† 20. 1. 2017

STATĚ A POJEDNÁNÍ

V loňském roce se završila dvě výročí Karla Havlíčka Borovského (devadesát pět let od narození a šedesát let od úmrtí). Byť se zpožděním, připomínáme tuto jedinečnou osobnost, která je i dnes aktuální, statí doc. dr. Magdaleny Pokorné:

PROČ SE VRACET KE KARLU HAVLÍČKOVÍ

S dílem Karla Havlíčka (1821–1856), zejména s tím žurnalistickým, přichází do české společnosti v polovině čtyřicátých let 19. století nový „svět“.

Havlíček byl muž kurážný, sebevědomý a hlava otevřená, který se, jak pravil jeden z jeho současníků, „ani čerta nebojí“. Dodnes je vnímán jako jedna z nejvýraznějších postav české minulosti a symbol českého novinářství. Pro pohotovost, aktuálnost svých názorů, i jadrnost svého vyjadřování zůstává dodnes inspirativním středem pozornosti při výkladu a interpretaci doby, v níž své čtenáře svou tvorbou ovlivňoval. Byl od dětství samostatná povaha, nepodroboval se snadno, a to ani autoritám, pokud je sám nepřijal za své. Přiznával v tomto směru, že býval až svěhlavý. Odmítal lícitovat o hodnotách, které považoval za priority. Svoboda slova pro něj byla po zrušení cenzury v březnu 1848 nejvyšší hodnotou a proto „vedl vojnu“ s mnoha protivníky. Byl to muž s velkým temperamentem, ale zároveň člověk racionální. Byl pohotový a díky tomu rychle pronikal k podstatě věcí. Ale tím také dráždil. A dráždil nejen pohotovostí, nejen schopností dobrat se podstaty věcí, ale také vtípem, někdy pravda až sžíravým. Koneckonců sám o sobě v dospělosti napsal, že je „člověk hryzavý“.

Neústupnost a neúplatnost jej provázela po celý, byť krátký, život. Vždyť zemřel v 35 letech a přestal veřejně působit, když mu nebylo ještě třicet. Uměl klást otázky, které se mohly mnohým zdát až nepřislušné, a uměl se odpovědi na své otázky důsledně domáhat. To byla také vlastnost, která byla pro Karla Havlíčka i podle vzpomínek jeho současníků charakteristická.

Dokázal psát tak, že i jeho největší kritici uznávali, jak vysoko ční nad svými současníky.

„Havlíček náleží k nejtalentovanějším a nejuzšíším českým revolucionářům a dokázal to obzvláště tím, že po celou dobu hnutí přese všechny překážky, které mu způsobovala nejen vláda, ale i revoluční frakce, trval pevně na programu, jež kdysi ohlásil, a zastával jej slovem i písmem, aniž bylo možné zmocnit se ho podle trestních zákonů.“

Když se po nespravedlivě nařízené deportaci v Brixenu Havlíček vrátil v květnu 1855 domů, nevěděl, jak se bude moci dále uplatnit. Byl mu sice umožněn návrat domů, ale ne do Prahy, a patřil mezi ty, kteří byli úředně sledováni. Nemohl se už ani rozloučit se svou ženou, která zemřela právě v den svých 29. narozenin v dubnu toho roku. Jeho známí ho až na výjimky přijali velmi chladně, báli se, že by se kompromitovali, kdyby se k němu hlásili, mnozí se snad i styděli, že se před několika lety sami vzdali svých ideálů tak rychle a možná i zbytečně. Skutečnost, že Havlíčka mnozí z jeho blízkých přátel po porážce revoluce opouštěli, jeho pozici samozřejmě oslabovalo. Když zemřel, česká společnost se k němu ovšem přihlásila až demonstrativně a jeho pohřeb v srpnu 1856 se stal národní manifestací. Tehdy začal jeho druhý život. Ten měl a má mnoho podob, často více než doloženým pramenům poplatný vnímání jednotlivých autorů. Z Havlíčka se tak mnohdy a pro mnohé stal mučedník, sentimentální příběh i obrázky (jmenovitě z jeho odvozu do Brixenu) zaplavovaly domácnosti. Píseň „Spi, Havlíčku, v tvém hrobečku“ se stala veřejným majetkem, paradoxně navzdory všemu, co Havlíček kdy psal a jak žil.

O Karlu Havlíčkovi bylo dodnes napsáno tisíce textů i stovky knih. S nejrozumnějším záměrem, pro nejrozumnější příležitosti a pochopitelně v různé kvalitě. Budoucí prezident T. G. Masaryk jednu ze svých prvních knih věnoval právě Havlíčkovi a promítl do něj bezesporu sebe a své cíle a ambice. Zdeněk Václav Tobolka vydal jeho publicistiku. Sociolog a tábořský rodák Emanuel Chalupný se k Havlíčkovi vrátil hned několikrát. Poslední rozsáhlou prací o Karlu Havlíčkovi je třídílná monografie Karla Kazbundy,

Masarykův lid

vydaná zásluhou Archivní správy Ministerstva vnitra v roce 2013. Kazbunda na ní pracoval od dvacátých let 20. století, kdy měl možnost studovat a třídit vídeňské archivy v rámci tzv. archivní rozluky Československa od Rakouska. Je to práce mimořádně hodnotná a v mnoha směrech přesahuje pouhou životopisnou práci a stává se historickým zpracováním doby, v níž Havlíček žil. Podstatnou část Havlíčkovy korespondence vydal na začátku 20. století z toho, co mohl

mít k dispozici Ladislav Quis. Dnes připravujeme novou úplnější edici této korespondence proto, že svět Karla Havlíčka vystávající z tohoto vzácného pramene může hodnoty, potřebné dnešku i budoucnosti, připomínat jako stále živý odkaz evropsky inspirované osobnosti našich dějin.

Magdaléna Pokorná

Před sto lety se odvíjely dramatické události první světové války. Co předcházelo na východní frontě bitvě u Zborova, líčí ukázka z knížky Miroslava Honzika Legionáři (1990). Naši vojáci se v ní nejen vyznamenali, ale od této události se začíná psát významná kapitola našich novodobých dějin.

CO PŘEDCHÁZELO ZBOROVU

Revoluce a carova abdikace zastihly Československou brigádu rozptýlenou po celém jižním úseku fronty. Nejvíce českých vojáků bylo tou dobou v Borispolu nedaleko Kyjeva, kde byla záložní rota Čs. brigády. Zde se také soustřeďovali noví dobrovolníci. Zprávy z Petrohradu docházely se značným zpožděním, ale vzrušená atmosféra se již nedala zadržet. Vojáci si připínali rudé stužky, kázeň v armádě se hroutila. Začalo vyrovnávání účtů s neoblíbenými (ale mnohdy jen přísnými) veliteli, nastala příznivá doba pro demagogy a kariéristy. Ve vojsku se začalo schůzovat a řečnit, v celé armádě se volily plukovní, praporeční a rotní komitáty. Neproměnění se ruská armáda ve spolek, kde každý bude mít slovo? A bude ještě upotřebitelná k boji s nepřítelem?

Zprvu se zdálo, že armáda "náraz" demokracie přežije. Věřila tomu nová ruská vláda i duma. Věřili i Spojenci. Předpokládali, že po pádu neschopného, neoblíbeného režimu povede Rusko válku lépe a úspěšněji.

V těchto nepřehledných, vzrušených dnech byl svolán sjezd zástupců vojenských komitátů západní fronty do Minska. Dostavili se i zástupci Československé brigády. Z tribuny zazněla slova o míru a o rozdělení půdy mužikům. Kdo by za této situace zůstal ještě na frontě? Zdá se, že komitáty a sjezdy urychlily rozklad armády. Mužici, kteří tvořili většinu ruské armády, považovali válku za carovu a ne za svoji. Bez ohledu na hrozící nebezpečí ze strany Německa a Rakousko-Uherska byli ochotni se sami demobilizovat a ihned ukončit válku. Na frontě nastalo bratření s německými a rakouskými vojáky, zázemí se plnilo dezertéry a některé úseky ruské fronty zůstaly zcela bez obránců.

Tato situace nebyla pro Berlín a Vídeň tajemstvím. Od únorové revoluce byla bojová činnost na frontě prakticky zastavena, čekalo se na rozklad ruské armády. Je zajímavé, že revoluce vyvolala v obou válčících táborech velké naděje – u států Dohody v renesanci ruské armády a u Němců a Rakušanů v její rozklad a separátní mír. Všechny možnosti se zdály být otevřené, do bolševické revoluce chyběla ještě řada měsíců.

Ve vzdutých vodách revoluce představovali Češi a Slováci do jisté míry v Rusku cizorodý živel. Ve velké většině souhlasili s revolucí a těšili se spolu s ruským lidem z nabyté

svobody. Jen některé průvodní jevy se jim nelíbily. A hlavně nemohli souhlasit s ukončením války, jejíž vítězný konec jim měl přinést vytouženou národní samostatnost. Pro požadavek pokračovat v boji proti Německu a Rakousko-Uhersku byli mnohdy a mnohde považováni za reakcionáře a carofily.

Rodila se však zásada, že každý, kdo bojuje proti společnému nepříteli je spojenec. Bez tohoto základního článku "legionářské věrouky" bychom těžko pochopili události z roku 1918 a pozdější doby.

Zatím se však události v Rusku řídily dosud nevídanou rychlostí. Každý den přinášel nová překvapení, nové poznatky a situace, měnil se poměr sil. Dürichova aktivita nepřezila pád carismu. Ostře se proti němu stavěla nejen naše armáda, ale i výbory československých zajatců z celého Ruska. Protesty a demonstrativní přihlášení se k Masarykovi přicházely z Taganrogu, Tjumeně, Nižního Tagilu, Kyjeva, Caricynu i odjinud.

Zásadní změnu přinesl sjezd Svazu československých spolků na Rusi, svolaný na květen 1917 do Kyjeva. Kromě vedení krajských spolků se ho zúčastnili delegáti armády a zástupci organizací zajatců. A jejich hlas byl na sjezdu rozhodující.

Sjezd se nazval Československým národním sjezdem, podřídil se Národní radě československé a v Rusku vytvořil její odbočku. "Národní rada československá s profesorem T. G. Masarykem v čele jest nejvyšším orgánem československého národního boje, a jest proto povinností každého Čecha a Slovaka vedení jejímu se podrobiti."

Zdálo se, že revoluce otevřela cestu k velké, samostatné československé armádě v Rusku. Ale nebylo tomu tak. Bylo třeba, aby urychleně přijel do Ruska Masaryk.

* * *

T. G. Masaryk přijel na britský pas do Petrohradu dne 16. května 1917. Za carské vlády do Ruska nemohl, byl by tam považován za nežádoucího. Ale únorovou revolucí se situace změnila. Bylo třeba zřídit v Rusku, kde bylo nejvíce zajatých Čechů a Slováků, silnou a pokud možno nezávislou armádu. Nebylo ani tak důležité, kde jí bude použito. Zda ve Francii, jak by rád viděl Štefánik, nebo v Rusku, ovšem za předpokladu, že tato země bude s to pokračovat ve válce.

Masarykův lid

Masaryka děsilo heslo lehkomyšlně předhozené světové veřejnosti: mír bez náhrad a anexí. Ale to by znamenalo uznat stav před válkou, tedy například zařazení našich zemí do habsburské říše. Masaryk znal Evropu lépe než bolševičtí teoretici. Nevěřil, že v Německu vypukne socialistická revoluce a že by se světová válka přeměnila ve válku občanskou. K tomu neměl průměrný Evropan ani chuť, ani důvody. Pozdější vývoj dal Masarykovi plně za pravdu. Přiznal to nepřímě i Lenin v roce 1921: "Tenkrát jsme věděli, že naše vítězství bude trvalým jen tehdy, až naše věc zvítězí na celém světě, protože jsme svou věc začali právě proto, že jsme počítali se světovou revolucí." Jak víme, mnozí komunisté na ni čekají dodnes...

Protiválečné stávky a demonstrace jen vyčerpávaly beztak nevalnou schopnost Ruska bránit se nepřátelskému ohrožení. Prozatímní vláda byla sice reorganizována, silnější zastoupení získali příslušníci politické levice, ale mnoho se nezměnilo. Stejně nerozhodný postoj pokračoval i v řešení otázky československé armády. Masaryk vzpomíná ve Světové revoluci: "Měl jsem potvrzený řád (předpisy, pozn. aut.), pro formování naší armády, dávaly se mi sliby, vydávaly se příkazy atd., ale provádění vázlo a naráželo zjevně na odpor samé Stávce (hlavní stan, pozn. aut.). Jednotlivci stále slibovali, ale svých slibů neplnili. Jednal jsem s nejvyššími a nejvlivnějšími osobami, s Kornilovem, po něm s Brusilovem atd. – slibovali všichni, ale měsíc za měsícem se uskutečnění armády protahovalo. Pozoroval jsem nedůvěru a nepochopení na všech stranách."

V těchto několika větách je charakteristika poměrů za Prozatímní vlády. Doslova pravice nevěděla, co dělá levice, zmatek vzrůstal – a mezitím se fronta rozkládala. Opět měl Masaryk pravdu, když za týden pobytu v Rusku zjistil, že "Spojenci s vojenským Ruskem počítati už nemohou a nemají".

Za cara byli na vedoucích místech vesměs neschopní lidé. Nezdálo se, že by se mnoho změnilo k lepšímu. Jak vysvětlit, že sociální revolucionář, eser, ministr války Kerenskij dokonce uvažoval o rozpuštění stávající Československé brigády. Sekundoval mu i nový velitel kyjevského vojenského okruhu plukovník Oberučov, rovněž eser. Oba změnili svá stanoviska, jakmile západní spojenci tlačili Prozatímní vládu k ofenzívě a nedostávalo se pro ni spolehlivých bojových útvarů. Takových případů krátkozrakosti a diletantství by se dalo vyjmenovat mnoho.

Pozoruhodné bylo, že jsme nezískali sympatie ani jedné z uskupení ruského politického spektra. Pro přívržence svrženého cara jsme byli příliš pokrokoví, pro konstituční demokraty, kadety a esery příliš šovinističtí, tedy reakční. V ruské politické aréně, kam se ještě drali bolševici a menševici, bylo umění se vyznat. Masaryk postřehl hrozící nebezpečí občanské války a boje všech proti všem. Proto krátce po svém příjezdu do Ruska vyslovil zásadu nemíchat se do ruských poměrů. Kdyby to tak bývalo možné...

* * *

V roce 1917 nebyla válečná situace pro Dohodu příliš skvělá. Vstup Spojených států do války byl sice zárukou konečného vítězství, ale do příchodu Američanů bylo třeba vydržet. Hrozilo však nebezpečí, že na východní frontě se přestane válčit a německé a rakousko-uherské divize budou přesunuty na jiné fronty. Vojenské mise a zpravodajské služby sice upozorňovaly na neblahý stav ruské armády, ale zřejmě v Paříži i v Londýně převládá názor, že vítězství by znamenitě posílilo pozici Prozatímní vlády. Proto bylo Rusku "doporučeno" připravit na léto 1917 ofenzívu.

Jak bylo tenkrát v Rusku zvykem, o ofenzívě se bylo třeba poradit. To se mělo stát na sjezdu jihozápadní fronty v Kamenci Podolském. Mělo se zde rozhodnout, zda uzavřít mír nebo dále bojovat – situace, která musela v přítomných důstojnících ze západních vojenských misí vzbuzovat hrůzu. Na co byla potom vláda i дума, když o nejdůležitějších státních problémech se rozhodovalo jinde?

Nakonec nový "silný" muž v Rusku, ministr války Kerenskij, prosadil ofenzívu. Podporoval ho osvědčený frontový velitel generál Brusilov, kterému byla tato připravovaná akce svěřena, i většina delegátů. Ofenzíva slibovala úspěch. Rakušané odveleli část vojsk do Itálie, Němci na západní frontu. Kdyby ruská vojska měla opravdu chuť bojovat, mohl být výsledek obdobný jako při Brusilovově ofenzívě z minulého roku.

Z pléna zazněl návrh, aby se dobrovolně přihlášily útvary, které budou jako úderné jednotky zahajovat chystanou ofenzívu. Jako jedni z prvních se přihlásili delegáti Československé brigády. Bylo rozhodnuto o bitvě u Zborova.

Miroslav Honzík
(pokračování příště)

K výrazným politikům první Československé republiky patřil Wenzel Jaksch, německé národnosti, který v Československu reprezentoval německé sociální demokraty. Nad jeho politickým vývojem a životní dráhou se zamýšlí prof. Zdeněk Vášek

WENZEL JAKSCH A ČSR

Na podzim roku 2016 uplynulo 120 let od narození a zároveň také 50 let od tragické smrti posledního předválečného předsedy německé sociální demokracie v Československu a poslance československého parlamentu Wenzla Jaksche, který se narodil 25. 9. 1896 v Dlouhé Stropnici u Kaplice v jižních Čechách a zemřel v západoněmeckém Wiesbadenu na následky automobilové nehody 27. 11. 1966.

Tento dnes pozapomenutý sudetoněmecký sociálně-demokratický politik byl nacisty, před jejichž pomstou odešel po Mnichovu se svými stoupenci do zahraničí, označován jako zrádce a nepřítel německého národa, avšak našimi politiky v čele s Edvardem Benešem byl vnímán po roce 1939 spíše než jako sudetoněmecký antifašista především jako německý aktivista – možná i nacionalista, který na počátku druhé světové války se pokoušel o udržení

Masarykův lid

tzv. Sudet mimo státní hranice exilovým hnutím obnovovaného československého státu, což bylo pochopitelně pro prezidenta Beneše, který si jako hlavní cíl své politiky předsevzal právě odčinění Mnichova, naprosto nepřijatelné.

Po roce 1948 byl Jaksch líčen komunistickou propagandou – bez ohledu na jeho antinacistickou minulost – jako jeden z nejnebezpečnějších představitelů sudetoněmeckého revanšismu, který se dostal až do politické blízkosti svých někdejších nacistických a henleinovských odpůrců. Takto například *Rudé právo* zhodnotilo den po jeho smrti 28. 11. 1966 v krátkém nekrologu jeho politickou dráhu ve spolkovém Německu:

... Poválečný politický vývoj W. Jaksche je znám: stal se bojovníkem za „sebeurčení“ odsunutých sudetáků, za návrat k hranicím Německa z r. 1937, stál v předních řadách odpůrců realistické politiky vůči socialistickým sousedům SRN, tedy i Německé demokratické republiky. Tato jeho činnost došla nedávno v Bonnu ocenění – byl vyznamenán „záslužným křížem NSR“, jehož nositeli jsou i mnozí bývalí představitelé hitlerovského Německa.

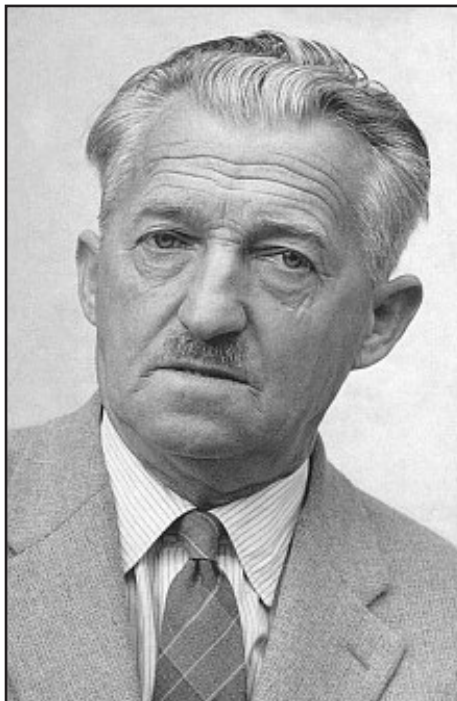
Záměrem této studie je nejen přiblížit rozdílné názory českých a německých historiků na osobu tohoto rozporuplného politika, ale také v dobovém kontextu připomenout Jakschovy dnes již téměř zapomenuté postoje, a to v kontrastu k postojům jeho výrazného kritika a protivníka z doby londýnského exilu Edvarda Beneše.

Politika sudetoněmecké sociální demokracie

Pro pochopení vývoje celoživotních politických názorů W. Jaksche byl do značné míry určující postoj sudetoněmecké sociální demokracie (DSAP) k nově vytvářené ČSR v období po první světové válce.

Tato strana na přelomu let 1918/1919 vystupovala pod vedením svého tehdejšího předsedy Josefa Seligera (1870–1920) proti připojení pohraničí s německou většinou k novému státu – stejně jako jiné německé strany v Čechách a na Moravě.

Ve spolupráci s předsedou německé nacionální strany Rudolfem Lodgmanem von Auen tehdy usiloval Seliger o realizaci plánů rakouského sociálnědemokratického předáka (v letech 1918–1919 také ministra zahraničí) Otto Bauera, jejichž konečným cílem bylo spojení německých oblastí v Čechách a na Moravě s Rakouskem a společně s ním pak i s Německem, tj. vytvoření Velkého Německa. Tato koncepce se však stala neuplatnitelnou po podpisu versailleské smlouvy v červnu 1919, neboť zakazovala Německu provést spojení s Rakouskem. Od těchto velkoněmeckých plánů se nakonec distancoval i tehdejší rakouský sociálnědemokratický premiér Karl Renner, a proto nebyli již ani Seliger ani Lodgman zařazeni do rakouské delegace na jednání v Saint-Germain u Paříže, kde byla 10. 9. 1919 podepsána mírová smlouva s Rakouskem, která zna-

menala – mimo jiné – uznání československo-rakouských státních hranic.

Sudetoněmecké sociální demokracii tak nezbylo nic jiného, než se ještě za Seligerova života smířit se začleněním sudetských oblastí do ČSR. Přesto ještě v roce 1921 Wenzel Jaksch pronesl na stranickém sjezdu v Děčíně tato slova:

Když se ukazuje marnou jakákoli snaha dosáhnout v nové republice zdravých národnostních a politických poměrů, když v ní má naše čestná dobrá vůle neustále ztroskotávat na zdi nepochopení, kterou jí nastražil v cestu český šovinismus, pak možná nadejde čas, kdy budeme muset napřít svou sílu k tomu, abychom tento stát, ve kterém nám nelze ani žít ani umírat, obrátili v trosky.

Toto dosti zlověstné varování, které nakonec roku 1938 došlo svého naplnění – nikoliv však vinou sudetoně-

meckých sociálních demokratů, bylo nepochybně ovlivněno mladistvým radikalismem tehdy pětadvacetiletého Jaksche, zároveň jako by předznamenalo jeho celoživotní velmi kritický postoj k československému státu.

V roce 1924 byl Wenzel Jaksch – v té době již známý řečník a redaktor ústředního stranického deníku *Sozialdemokrat* – zvolen do předsednictva německé sociálnědemokratické strany v Československu.

V průběhu dvacátých let, kdy novým předsedou strany byl zvolen po Seligerově předčasné smrti dr. Ludwig Czech (1870–1942), ovšem již DSAP vystupovala vůči ČSR jako loajální strana, která se dokonce v letech 1929–1938 podílela na činnosti tehdejších čs. koaličních vlád. Ludwig Czech se stal postupně ministrem sociální péče (1929–1934), veřejných prací (1934–1935) a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy (1935–1938).

Osudná třicátá léta

V roce 1929, tedy těsně před vypuknutím velké hospodářské krize v ČSR a před nástupem Sudetoněmecké strany, DSAP v parlamentních volbách získala 506 000 hlasů, ale v dalších volbách o šest let později již jen 300 000. Henleinovu stranu v květnu 1935 podpořilo 1 250 000 sudetoněmeckých voličů, a tak se tato pronacistická strana stala nejsilnější politickou stranou v ČSR. Na brněnském sjezdu německé sociální demokracie o měsíc později si svoji předsednickou pozici Ludwig Czech ještě udržel, avšak od poloviny třicátých let se vůči němu začal výrazně vymezovat právě Wenzel Jaksch, od roku 1935 úřadující místopředseda DSAP, jenž kritizoval Czechovu údajnou pasivitu vůči posilování Henleinovy strany (SDP).

Oproti umírněnému postoji, který ve vládě zaujímal Czech, Wenzel Jaksch prosazoval ve straně radikálnější koncepci tzv. lidového socialismu s cílem obnovit upadající popularitu sociální demokracie mezi sudetskými Němci, a to důrazem na plnění nejen sociálních, ale především národnostních požadavků ze strany státu vůči německé menšině,

Masarykův lid

čímž mělo být oslabeno henleinovské hnutí. Jaksch tímto způsobem chtěl rozšířit voličskou základnu DSAP o příslušníky německých středních vrstev. V březnu 1938 byl proto Jaksch na sjezdu strany v Praze zvolen jejím předsedou, ale během šesti měsíců, které zbývaly do mnichovské krize, již však nestihl prokázat životaschopnost své politické koncepce. Republika zůstala DSAP věrná i nadále, třebaže po Czechově rezignaci na ministerský post v dubnu 1938 již ve vládě zastoupena nebyla.

O ambivalentním postoji sudetoněmeckých sociálních demokratů k ČSR v kritickém čase těsně před Mnichovem Wenzel Jaksch v úvodu svých – dosti tendenčních a ne vždy zcela pravdivých – pamětí *Cesta Evropy do Postupimi* roku 1957 uvedl:

Nadnárodní tradice podunajského prostoru a rovněž Čech a Moravy nepodlehla bez odporu. Tak na 300 000 mužů a žen sudetoněmeckého dělnického hnutí vytrvalo na ztracené varť až do mnichovské konference – nikoliv z lásky k českému národnímu státu, který je dvacet zanedbával a diskriminoval, ale kvůli svobodě a lidskosti.

Ale i přes svůj velmi kritický postoj k vnitropolitickým poměrům v ČSR se v téže části pamětí Wenzel Jaksch s respektem vyslovoval ke společnému boji Čechů a Němců proti nacistickému nepříteli:

V pozdním létě 1938, těhotném neštěstím, jsem táhl se sedmi tisíci přáteli na velké shromáždění německých a českých sociálních demokratů proti Hitlerovým válečným plánům. Celé město nám jásalo vstříc. Bylo to zřejmě poslední společné shromáždění Čechů a Němců na horké půdě Čech. Na náměstí v Plzni jsem byl na tribuně s ministrem sociálních věcí první republiky Jaromírem Nečasem, který vždy usiloval o upřímné porozumění se sudetskými Němci.

V hodině, kdy druhá světová válka již vrhala stín na starý svět, nechyběly ani v samotném ohnisku evropské krize účinné síly odporu. Vynaložení takových mravních sil, jak se ještě jednou manifestovaly na plzeňském náměstí, nemůže ze života národů zmizet beze stopy.

Velký morální a politický význam měly také jiné protinacistické aktivity sudetoněmeckých sociálních demokratů – například v září 1938 vydali 250 000 letáků a 10 000 plakátů s výzvou *Spoluobčané, jde o všechno!*, v níž se vyslovovali pro mírové vyřešení národnostní otázky v rámci Československé republiky.

Připomínáme-li tyto skutečnosti, je nutno zdůraznit, že aktivní odpor mnoha německých sociálních demokratů proti nacismu se neomezoval pouze na veřejná shromáždění a politické výzvy, ale rovněž měl charakter i přímého ozbrojeného boje, který vedli proti henleinovské přesile němečtí antifašisté – členové *Republikánské obrany* společně s československými vojáky, četníky a příslušníky jednotek Stráže obrany státu. Statečnost bojovníků Republikánské obrany připomíná pamětní deska v jihomoravském Mikulově, která byla odhalena – poněkud překvapivě – již v době komunistického režimu.

O ukončení činnosti německé sociální demokracie v okupovaném pohraničí informoval stranický list *Sozialdemokrat* 1. října 1938. Sdělení zároveň vzdalo hold ... *malému*

českému národu, který musí nést stejně těžkou ránu osudu jako my.

Připomeňme také, že bývalý předseda německé sociální demokracie a poslední československý ministr německé národnosti Ludwig Czech zahynul 20. 8. 1942 v terezínském ghettu jako oběť rasové perzekuce.

Statečný zápas německých sociálních demokratů a jejich oběti by samozřejmě neměly upadnout v zapomnění, ale zapomenuta by rovněž neměla být skutečnost, že v květnu roku 1938 bylo členy Henleinovy strany 1 320 193 sudetských Němců, což vzhledem k počtu obyvatel tzv. Sudet (3 070 938 podle sčítání lidu z roku 1930), byl podíl dramaticky vysoký. O obrovské podpoře SDP svědčily také mohutné demonstrace konané na jaře a v létě 1938 na její podporu v mnoha pohraničních městech, z nichž největší proběhly 1. května v Ústí nad Labem a v Děčíně za účasti 70 000, respektive 50 000 osob.

Do emigrace

Po příchodu nacistických vojsk 15. 3. 1939 se Wenzel Jaksch ukrýval dva týdny na britském velvyslanectví v Praze, odkud odešel do Polska. Nejdříve se usadil ve Švédsku, odkud často zajížděl do Velké Británie, kam trvale přesídlil koncem roku 1940.

Ještě před březnovou okupací Čech a Moravy byla 22. 2. 1939 z jeho podnětu DSAP přeměněna na *Věrné společenství sociálních demokratů (Treuegemeinschaft)* a tato politická organizace se stala později nejvlivnější, nikoliv však jedinou skupinou sudetoněmeckých sociálních demokratů v britském exilu. Do emigrace Wenzla Jaksche následovalo také 3 000 sudetoněmeckých sociálních demokratů, kteří našli útočiště nejen ve Velké Británii, ale i ve Švédsku a v Kanadě.

Jakschovo politické působení ve Velké Británii

Zatímco za mnichovské krize stál ještě Wenzel Jaksch na pozicích územní integrity československého státu, v roce 1939 své přesvědčení již přehodnotil a přiklonil se k myšlence, že sudetští Němci by se v nových „pomnichovských“ podmínkách sami měli rozhodnout, zda tzv. Sudety by měly zůstat součástí obnoveného českého státu nebo být začleněny do budoucího svobodného Německa, přičemž Jaksch se nepochybně klonil ke druhé variantě.

Wenzlovy politické koncepce v prvním roce války hodnotil – s neskryvaným porozuměním – sudetoněmecký historik Friedrich Prinz takto:

To, o čem uvažoval, byla středoevropská federace propojená dalekosáhlými hospodářskými vazbami, které měly vyrovnávat nevýhody etnických hranic pro menší evropské národy. To se týkalo také a především ČSR, jež podle vlastních opakovaných prohlášení nebyla bez německých hraničních oblastí životaschopná. Princip federalismu měl z toho dilematu poskytnout východisko.

Sám Wenzel Jaksch své postoje, ve kterých se nepochybně projevoval vliv velkoněmeckých sociálně demokratických postojů z let 1918/1919, k možnému uspořádání středoevropského prostoru vyjádřil například ve spise *Co přijde po Hitlerovi*, jenž byl vydán v Londýně ještě před začátkem druhé světové války:

Masarykův lid

Je tedy samozřejmým právem německých Rakušanů, aby se rozhodli svobodným plebiscitem, chtějí-li do stře-doevropské federace jako samostatný stát, nebo jako velkoněmecká provincie. Rovněž pro sudetské Němce požadujeme právo, aby si mohli svobodně určit, chtějí-li k federaci patřit jako autonomní sektor v rámci historických zemí českých, tedy v užším státním svazku s Čechy, nebo jako německá říšská provincie.

V této době se již Wenzel Jaksch nepovažoval za loajálního občana Československé republiky, třebaže byl – stejně jako mnozí jiní sudetoněmečtí uprchlíci – držitelem československého pasu. Projevilo se to také například ve vztahu k naší zahraniční armádě, kdy své krajanů 17. 1. 1940 vyzval, aby vstupovali jako dobrovolníci do britské, nikoliv tvořící se československé armády ve Francii:

Bez vyjasnění jistých předběžných otázek, hledících k stá-toprávnímu postavení sudetského území, nemohli jsme doporučovati bezpodmínečný vstup do české zahraniční armády. Zvolili jsme cestu, doporučit našim zbraně schopným přátelům dobrovolný vstup do britské armády. (...) Otázka české příslušnosti sudetského území je mezinárodněprávně otevřena a nebude také znovu rozhodnuta bez naší účasti.

Wenzel Jaksch ve svých koncepcích především vycházel z předpokladu, že by bylo nespravedlivé, aby budoucímu demokratickému Německu po porážce hitlerovské diktatury měla být upírána ta území, která byla nacistickému Německu přiznána na mnichovské konferenci. Odmítal se proto vzdát „práva na sebeurčení“ pro tři a půl milionu sudetských Němců jen proto, že v roce 1938 bylo zneužito nacistickým režimem k imperialistickým cílům.

Tyto Jakschovy zdánlivě racionální předpoklady však opomíjely skutečnost, že tato území tvořila přirozenou součást Čech a Moravy nepřetržitě tisíc let a Němci nebyli jejich jedinými obyvateli, neboť kromě nich zde žilo nejméně půl milionu Čechů. Navíc odstoupení tzv. Sudet se dělo pod hrozbou vypuknutí agresivní války, bez účasti československých zástupců a bez souhlasu čs. parlamentu, který jedině mohl podle československé ústavy schvalovat změny státních hranic. Ponechání českomoravského pohraničí v zamýšleném svobodném Německu by hitlerovskou agresi vlastně jen dodatečně legitimizovalo. Tyto a podobné postoje byly pochopitelně neakceptovatelné také pro českou veřejnost, zvláště pak pro příslušníky českého odbojového hnutí, kteří přinášeli na domácí frontě oběti nejvyšší.

Poté, co britská vláda v létě 1942 – po atentátu na Heydricha a po vypálení Lidic a Ležáků – odvolala platnost mnichovské dohody, o níž ministr zahraničí Eden 5. 8. 1942 v listě Janu Masarykovi uvedl (byť poněkud mnohoznačně), že nemá žádný vliv na budoucí poválečné uspořádání československých záležitostí, zejména v otázce hranic, se úvahy o možném začlenění sudetských oblastí do budoucího německého státu staly zcela bezpředmětnými.

Wenzel Jaksch si ale začal uvědomovat posílení Benešova postavení již o rok dříve, kdy pod vývojem válečných událostí revidoval na podzim 1941 své původní stanovisko a byl ke spolupráci s československou vládou ochoten i bez dosažení shody v hlavní otázce, kterou podle něj představovalo určení formy postavení sudetských Němců v osvobozené ČSR.

Tehdy – po vstupu SSSR do války (22. 6. 1941) a po příchodu Heydricha do Prahy, který rozpoutal vlnu teroru proti českému národu – však již prezident Beneš o dohodu s Jakschem nestál a začal se naopak zabývat přípravami budoucího odsunu Němců z Československa.

Například 7. 1. 1942 informoval zástupce Treuegemenschaftu v čele s Jakschem o svém záměru vyhostit podstatnou část sudetských Němců, kteří se přidali k nacistům. Později – pod vlivem růstu všeobecných protiněmeckých antipatií mezi politiky a veřejností spojeneckých zemí – bylo Jakschovi jasné, že Beneš počítá s vysídlením většiny sudetoněmeckého obyvatelstva, s čímž pochopitelně nemohl souhlasit, a tak v rámci svých – již velmi omezených – možností se transferu krajanů snažil zabránit. Ještě roku 1944 založil výbor sudetoněmeckých demokratů, opět navrhoval federalistické uspořádání střední Evropy a požadoval obsazení sudetských území spojeneckými vojsky. Tato jeho snaha byla, jak ukázaly události z let 1945 – 1947, kdy bylo z pohraničí vysídleno takřka veškeré německé obyvatelstvo, zcela marná.

Vývoj postojů W. Jaksche ve Velké Británii shrnul jiný německý historik Detlef Brandes v rozhovoru pro *Literární noviny* 16. 1. 2014:

Jaksch vstoupil do londýnského exilu s velkým respektem. Vědělo se, že do posledního okamžiku bojoval za zachování republiky, ale v prvních měsících strávených v exilu počítal s možností, že Sudety dál zůstanou součástí Německa, které se dělnickou revolucí nebo pučem rychle zbaví Hitlera a stane se demokratickou zemí. Jak Jaksch, tak Beneš chtěli opakování Mnichova zabránit. Jaksch věřil, že pro znovuoobnovení Československa půjde získat většinu sudetských Němců jen v případě dalekosáhlé a teritoriální autonomie. Naproti tomu Beneš byl přesvědčen o tom, že sudetské Němce nebude možné dobrovolně do nové Československé republiky integrovat dlouhodobě. Proto usiloval o co nejrozsáhlejší redukci počtu příslušníků německé národnosti v novém státě. V červenci 1942 kývl britský válečný kabinet na jeho požadavek prohlásit mnichovskou dohodu za neplatnou. Odvolání Mnichova bylo také publikováno. Co ale zveřejněno nebylo, byl obecný britský souhlas s transfery německého obyvatelstva, „kdyby to bylo možné a potřebné“. O tomhle bodu po zasedání kabinetu Britové Beneše a také Jaksche informovali jenom ústně. Od té chvíle se ale z někdejších spojenců stali protivníci.

Ze střetu Benešových a Jakschových koncepcí vyšel jako vítěz československý prezident, neboť prokázal mnohem lepší schopnost analytického úsudku a odhadu budoucího vývoje než jeho sudetoněmecký protivník, jehož orientace na dělnickou revoluci v Hitlerově Německu byla jen pouhou iluzí. K očekávanému pokusu o vojenský převrat v Německu sice nakonec 20. 7. 1944 došlo, ale ten byl nacistickou ozbrojenou mocí poražen ještě téhož dne, kdy začal, a proto válka pokračovala až do tak pro všechny sudetské Němce hořkého konce.

Plnou legitimitu Benešova požadavku na anulování mnichovské dohody potvrdil nakonec historický vývoj, neboť její platnost postupně odvolaly všechny signatářské státy (Velká Británie a Francie 1942, Itálie 1944 i obě poválečné německé republiky – NDR 1950 a SRN 1973).

Masarykův lid

Dosud velmi otevřeným – a dosti bolestným – problémem českých dějin ovšem zůstává otázka morálního zhodnocení „transferu“ sudetských Němců, který vedle mnoha ne-sporných viníků postihl i mnoho zcela nevinných občanů, přičemž česko-německé vztahy do budoucna zatížily zvláště zločiny spáchané českými ozbrojenci i československými vojáky na sudetoněmeckých civilistech během tzv. divoké fáze odsunu na jaře a v létě 1945.

Beneš o Jakschovi

Osobnosti Wenzla Jaksche věnoval Edvard Beneš pozornost především ve svých poválečných pamětech z roku 1947, kde připomíná svá londýnská setkání s tímto sudetoněmeckým sociálním demokratem. Pro pochopení vztahu těchto dvou politiků je důležitá rovněž i vzájemná korespondence, která odráží míru protichůdnosti jejich politických názorů.

Například o Jakschem zamýšlené středoevropské federaci – nepochybně pod německou dominancí – Beneš poznamenal:

Věděl jsem tehdy, že Jaksch hned na počátku války rozsáhlý program o Velkoněmecku - tj. o Německu a celé střední Evropě - už vypracoval, že jej v anglické politické společnosti - zejména v Labour Party - rozšiřoval a že v něm nejen o českých Němcích jako samostatném celku na nás nezávislém, nýbrž i o Československu celém už vlastně rozhodl, umísťuje nás do zvláštní středoevropské federace s převahou německou. Vyčkával jsem tudíž, věda, že s našimi Němci bude účelná a rozumná řeč, až jim válečné události ukáží, v jaké situaci se celé Německo nachází, jak se svět k němu staví a jak těmito skutečnostmi budou nevyhnutelně dotčeni i naši Němci sami.

Vedle tohoto komentáře ještě ocitujeme ze závěru Benešova zásadního dopisu Jakschovi ze dne 10. 1. 1943, jenž předznamenal ukončení vzájemných politických kontaktů. V tomto obšírném listě, který je jakýmsi souhrnným výčtem všech Jakschových pochybení vůči zájmům Československa, Edvard Beneš uvedl:

(...) Myslíte, že je možno, aby nějaký Čechoslovák – a nejen Čechoslovák, nýbrž i kterýkoliv spojenecký politik – pochopil, že má být jmenován do Státní rady (exilového parlamentu – pozn. autora) nebo mezi úřednictvo československého státu někdo, kdo se dosud veřejně nikdy za československého občana neprohlásil, kdo odmítá své povinnosti občanské plnit a kdo svou příslušnost ke státu stále ještě podmiňuje a nechává si otevřeny dveře, aby v budoucnosti mohl hájit stanoviska jiná? Nemyslím, že by se tato nemožná situace mohla ještě prodlužovat.

Jaksch o Benešovi

Pochopitelně zcela opačně vyznívají naopak již zmíněné Jakschovy politické vzpomínky Cesta Evropy do Postupimi, které byly napsány na konci 50. let 20. století. Český čtenář se s nimi však mohl seznámit až v roce 2000, kdy byly vydány v českém překladu, a to *Institutem pro středoevropskou kulturu a politiku*.

Hlavní ideou knihy Cesta Evropy do Postupimi, která prostupuje téměř všemi stránkami textu, je trvalá animozita vůči existenci Československé republiky, s jejíž existencí se

Jaksch jako sudetský Němec patrně nikdy vnitřně nesmířil, třebaže se ve třicátých letech postavil na její obranu.

Na mnoha místech těchto pamětí se rovněž objevuje pochopitelně kritika Edvarda Beneše, jehož dlouholetý boj s hitlerovským nacismem snižuje například osobními invektivami typu *Humanistická Evropa neměla v té době vedení...*, a proto *...osud chtěl, že v roli Hitlerova protivníka se octl Edvard Beneš, který ji však nedorostl ani lidsky, ani politicky*.

Editorem Jakschových pamětí a zároveň jedním z trojice překladatelů byl historik Milan Churaň, který je opatřil předmluvou. Churaň si byl nepochybně vědom mnoha slabých míst v Jakschově textu, což nijak nezakrýval, přesto však celkové hodnocení této knihy bylo spíše smířlivé, neboť Jaksch byl Milanem Churaněm oceněn nikoliv jako historik či politolog, ale především jako spolutvůrce poválečného demokratického německého spolkového státu a předchůdce evropských integračních snah. O Cestě Evropy do Postupimi pak v závěru své předmluvy uvedl:

Jeho kniha by se tedy měla u nás číst bez předsudků a s pochopením. A také s vědomím, že historici evropských dějin ve 3. tisíciletí po Kr. dali Jakschovi v mnohém za pravdu.

Odlišný, a to výrazně kritický pohled na Jakschovy vzpomínky naopak uplatnila nedávno zemřelá historička Věra Olivová, která ve své obsáhlé recenzi podrobila tyto paměti podrobnému faktografickému rozboru. Například o Jakschových výpadech proti Benešovi v souvislosti s mnichovskou krizí, kdy Jaksch zcela nehistoricky zmenšoval vinu nacismu a Hitlera na rozbití ČSR, uvedla:

Při výkladu o československé politice vedené prezidentem Benešem Jaksch v naprostém rozporu se skutečností tvrdí, že prý pražská vláda "nebyla ochotna bojovat o existenci Československa" (207), že její oficiální stanoviska byla pouze "čistým pokrytectvím" (203). Praha prý dokonce spolu s Chamberlainem podpořila Hitlera proti opozici v německé armádě (207). Naznačuje dokonce, že za rok 1938 byli zodpovědní stejnou měrou "Hitler a Beneš" (205).

Mnichovská dohoda byla podle Jaksche mezinárodním právním aktem, na jehož základě "Hitlerovo Německo obsadilo tak říkajíc smluvně Sudety" (216). Připojení československých pohraničních oblastí k Německu bylo fakticky naplněním programu Josefa Seligera, který byl i Jakschovým programem. Proto také se o důsledcích rozbití Československa vůbec nezmiňuje. Konstatuje jediné, že Mnichov postihl nejvíce sudetské Němce, protože němečtí odpůrci Hitlera v obsazených oblastech byli deportováni do koncentračních táborů (219).

Jakschovy paměti bychom proto dnes měli číst spíše jako osobitý pramen k poznání v českém prostředí stále dosti neznámých sudetoněmeckých historicko-politických konstrukcí, nikoliv jako zdroj objektivních informací o Edvardu Benešovi, což ovšem vzhledem k autorově resentmentům vůči československému státu a jeho druhému prezidentovi nebylo patrně možné vůbec očekávat.

Zdeněk Víšek
(dokončení příště)

Článek Pavla Šrámka "Sověští letci v ČSR" (in: *Přísně tajné*, 2/2008) hovoří o téměř neznámé skutečnosti z roku 1938.

SOVĚŠTÍ LETCI V ČSR

Události spojené s mobilizací československé armády v září 1938 jsou často připomínány, a proto jsou dosti známé. Přesto však tady lze objevit skutečnosti, o kterých se stále mnoho neví a zůstávají zahaleny rouškou tajemství. Patří k nim například pobyt sovětské letecké mise v Československu ve druhé polovině září 1938. Nevíme, kdy přesně přiletěla, kdy přesně odletěla a co po celou dobu pobytu na našem území dělala. Jisté je vlastně jen to, že tady byla. Jak je vůbec možné, že po tolika letech víme o této záležitosti tak málo?

Až do roku 1989 platila v historickém bádání o událostech roku 1938 oficiální teze o tom, že Sovětský svaz byl připraven pomoci Československu za všech okolností. Hojně se používalo ideologických frází, na konkrétní fakta se nedostávalo prostoru a v podstatě o ně nebyl zájem. V dobových publikacích lze sice najít o přítomnosti sovětských letců zmínky, ty však jsou vesměs stručné a všeobecné, bez jakýchkoli podrobností.

Svobodné bádání po roce 1989 smetlo názor o jednoznačné ochotě Sovětského svazu postavit se za Československo a spolu s ním zmizely i zmínky o sovětských letcích v Československu. Historické práce se zaměřily na postoj a chování oficiální sovětské politiky a jejích vedoucích představitelů, pokud se už někdo věnoval sovětským návštěvám v Československu, zůstal většinou u představitelů i komunistického hnutí. Zkusme proto nyní z porůznu roztroušených informací zjistit, co vlastně o sovětských letcích v Československu na podzim 1938 víme.

Počátkem září 1938 odjel do Moskvy přednosta leteckého odboru československého ministerstva národní obrany (a faktický velitel československého vojenského letectva) generál Jaroslav Fajfr, doprovázený podplukovníkem Vítězslavem Rosíkem. Kvůli utajení cestovali inkognito přes Varšavu a Rigu. V Moskvě pobýli několik dní a setkali se mimo jiné s náčelníkem generálního štábu sovětské armády Borisem M. Šapošnikovem, velitelem sovětského vojenského letectva Alexandrem D. Loktionovem a jeho zástupcem Jakovem V. Smuškevičem. Podle vzpomínek Vítězslava Rosíka se generál Fajfr snažil dojednat konkrétní podmínky pro sovětskou leteckou pomoc v Československu, sověští představitelé se k tomu ale příliš neměli a poukazovali na malý počet československých letišť a jejich špatný stav. Generál Fajfr se snažil tyto námitky vyvrátit a nakonec bylo dohodnuto, že do Československa přijede komise, která zjistí stav letišť a podmínky eventuální spolupráce.

Komise do Prahy dorazila poměrně rychle. Už 21. září žádal československý vyslanec v Moskvě Zdeněk Fierlinger o okamžité vyslání dopravního letadla do Kyjeva pro dva letecké důstojníky, protože cesta přes Polsko nebyla bez-

pečná. I když to není podloženo dokumenty, lze předpokládat, že československá strana letadlo obratem vyslala a sověští letci buď 22., nebo 23. září, tj. ještě před vyhlášením všeobecné mobilizace, přistáli v Praze. V čele dvoučlenné mise stál zástupce velitele sovětského vojenského letectva Jakov V. Smuškevič, bývalý hlavní letecký poradce španělské republikánské vlády.

Co přesně příslušníci mise v následujících dnech dělali a kde se pohybovali, není jasné. Lze předpokládat, že se měli sejit se zástupci československé armády, ale vyhlášení všeobecné mobilizace podle všeho tyto plány zhatilo. Velení armády mělo jiné starosti a se sovětskými představiteli se zřejmě nesešlo. Hlavní velitel zmobilizované armády generál Ludvík Krejčí se podle svých poválečných výpovědí o nich jen dozvěděl, a to ještě až dodatečně. Podle vzpomínek podplukovníka Vítězslava Rosíka si však sověští letci v doprovodu československých důstojníků prohlédli některá letiště na Slovensku (např. Tri Duby, Spišskou Novou Ves), která mohla posloužit pro případný přílet sovětských letadel, a poskytli cenné rady k jejich obraně. Podle vzpomínek generála Aloise Vicherka, zástupce generála Jaroslava Fajfra, si dokonce vyžádali dokumentaci o československých letištích, plány protiletecké obrany i hlášené služby a počty letadel. Vše jim bylo poskytnuto a následně odesláno do Moskvy.

Uvažovalo se zřejmě i o rozšíření počtu důstojníků mise. Nasvědčuje tomu telegram vyslance Zdeňka Fierlingra z 26. září, podle kterého byli v Kyjevě připraveni další letečtí představitelé a čekali na letadlo z Prahy. Zda pro ně letadlo skutečně odletělo a přivezlo je do Československa, nevíme. Podle vzpomínek generála Aloise Vicherka se tak s největší pravděpodobností nestalo.

Jediným dnem pobytu sovětské letecké mise, o němž máme přesnější údaje, je 27. září. Toho dne nejspíš dopoledne spolu v Brně jednali Jakov Smuškevič a generál Jaroslav Fajfr. Podle Fajfrových výpovědí před Národním soudem v roce 1947 mu Smuškevič tehdy nabídl přílet 700 letadel. To před stejným soudem potvrdil generál František Nosál, kterému se generál Fajfr svěřil.

Z Brna Jakov Smuškevič s doprovázejícím důstojníkem odletěli do Prahy, přičemž se cestou zastavili na letišti v Pardubicích. Návštěva sovětských důstojníků na pardubickém letišti je spolehlivě doložena očitými svědky, například pozdějším příslušníkem československého letectva ve Velké Británii Petrem Urubou, který zde pobýval. Podle těchto svědectví si sověští letci prohlédli letiště a jeden z nich si dokonce vyzkoušel let v československém letadle, snad stíhačce Avia B-534. Volba letiště v Pardubicích nebyla zřejmě náhodná. Letiště jednak sloužilo jako základna jedné ze dvou československých bombardovacích perutí vyzbro-

Masarykův lid

jených letadly Avia B-71 zakoupenými v Sovětském svazu a dále bylo jedním ze sedmi letišť tvořících tzv. leteckou bázi na českomoravském pomezí. Tato báze měla sloužit pro potřeby spojeneckých letadel jako jediné letiště. Toto pardubické letiště se do září 1938 podařilo zcela dobudovat.

Vraťme se však ještě ke Smuškevičově nabídce na přilet 700 letadel. Již bylo řečeno, že ji potvrdil generál František Nosál a nebyl jediný. Také několik dalších československých vojenských činitelů po válce hovořilo o přiletu sovětských letadel, například generál Jan Syrový nebo generál Karel Husárek. A i když udávali nižší počty (100 letadel), je nepochybné, že Smuškevič letadla československé armádě nabídl. Tento závěr samozřejmě vyvolává nejednu otázku. Hovořil zástupce velitele sovětského letectva jen za sebe, nebo vyjadřoval názor Moskvy? A jak na jeho nabídku reagovali českoslovenští vojáci?

Ani na jednu otázku odpověď neznáme, takže nezbyvá než spekulovat. Podle některých údajů proběhla 25. září v Moskvě porada představitelů sovětské armády, kteří se dohodli na přípravách k odletu 700 letadel do Československa. Pokud je to pravda, pak Jakov Smuškevič jen tlumočil generálu Fajfroví názory svých nadřízených. V druhém případě se lze domnívat, že tak závažnou věc si představitelé armády nenechali pro sebe a informovali o ní politické vedení státu, tj. předsedu vlády generála Jana Syrového a prezidenta Edvarda Beneše. Podle některých náznaků se sovětské letci s československými politiky údajně dokonce sešli. V této souvislosti připomeňme, že již v roce 1968 upozornila historička Věra Olivová na telegram Zdeňka Fierlingra z 28. září, v němž vyslanec uvádí, že žádost prezidenta Beneše o okamžitou leteckou podporu byla předložena. Věra Olivová tehdy

vyslovila hypotézu, že Edvard Beneš se sešel se zástupci sovětské armády a požádal je o leteckou pomoc. V té době ještě žijící Zdeněk Fierlinger takový výklad ale odmítl a žádné další dokumenty se již nepodařilo nalézt. Ani současným historikům se nepovedlo tuto otázku objasnit a nezbylo jim než konstatovat, že žádost o sovětskou leteckou pomoc se zatím nepodařilo nalézt, a tudíž ani přímo doložit.

Obě věci, tj. Smuškevičova nabídka a Benešova žádost o leteckou pomoc, spolu mohly úzce souviset. Co když Fajfr neprodleně informoval o Smuškevičově nabídce prezidenta Beneše, který se pak mohl se sovětskými zástupci sejít. Logickou následnou reakcí vzhledem k bezprostřední hrozbě války by pak byla oficiální československá žádost o vyslání nabízených letadel. Ta přitom mohla odejít jinou než běžnou cestou (např. kurýrem), a proto se jí nedaří nalézt. Bez konkrétních důkazů jde ale opět o pouhou spekulaci.

Jisté ovšem je, že Československo se na eventuální přijetí sovětských letadel připravovalo. Dokládají to vzpomínky Jiřího Hartmana, pozdějšího příslušníka československého letectva ve Velké Británii, který za mobilizace v září 1938 sloužil na letišti v Příbyslavi. Podle nich dostal od nadřízených pokyn, aby připravil letiště na přijetí francouzských a sovětských letadel. Žádná z nich však nepřiletěla.

Co dělali sovětské letci v posledních zářijových dnech, nevíme. Zdá se však, že vyvíjeli jen minimální nebo vůbec žádnou aktivitu. A pravděpodobně někdy na počátku října 1938 Československo opustili. Zůstaly po nich otazníky, které se zatím nepodařilo zodpovědět.

Pavel Šrámek

Textem dr. Antonína Juppy "Byl to soumrak české výchovy?" (in: sborník Šest let okupace Prahy, 1946, Osvět. odbor hl. m. Prahy) se vracíme do období německé okupace za druhé světové války.

BYL TO SOUMRAK ČESKÉ VÝCHOVY?

Ve střední Evropě je země staré kultury. Jmenuje se Čechy, a národ, jenž obrovský kotol mezi horami začal osídlovat již téměř před dvěma tisíci let, založil slavné království, jehož jádrem byly Čechy s hlavním městem Prahou. V příboji germánských vln rostl český stát a národ přijímal kulturu západu i východu. Národ však nebyl jen trpným přejímatelem civilisace a vědění. V českých zemích se rozrůstal národ inteligentní, schopný nejen kulturní percepcie, nýbrž i vlastní tvorby. S příchodem křesťanských kněží vznikaly latinské klášterní školy, s roz-

vojem měst, řemesel i obchodu vyrůstaly školy městské. Základna pro vyšší školství tu byla, a tak se konečně králi a císaři Karlu IV. podařilo zřídit v Praze universitu (1348), první ve střední a východní Evropě. Ta se stala brzy střediskem reformačního kvasu a potom duchovním kadlubem husitské revoluce. Až do českého povstání proti Habsburkům (1618) bylo české školství městské i vysoké výrazem národního smýšlení náboženského (evangelického a českobratrského) a samozřejmě i politického rozvrstvení národa.

Masarykův lid

A pak přišla katastrofa Bílé hory. Rekatolisace zlikvidovala evangelické školství, vyhnala universitní profesory a studenty a českou výchovu ovládli jesuité. Tito řádoví učitelé nebyli špatnými didaktiky, ale jejich výchovné metody s hlídacím a udavačským systémem, zdůvodňovaným nedůvěrou k potomkům „kacířů“, byly špatné. Ale již koncem XVIII. století pod vlivem anglo-francouzského proudění filosoficko-politického probouzí se k životu i česká duše, po dvě stě let tlačená k zemi. Školství začíná nový život a revoluční rok 1848 je už cele ve znamení politického probuzení, český člověk se prodírá k občanským svobodám. Na této cestě doprovází českou politiku česká škola i český učitel.

Český učitel byl před první světovou válkou protirakouským, protimonarchistickým činitelem. Byl totiž člověkem lidovým, vyrůstal z rodin zemědělců, živnostníků, dělníků a drobných úředníků, a jeho politické zaměření bylo tedy demokratické už vahou jeho sociálního původu. Po válce v obnoveném státě pokračovalo české učitelstvo na své cestě demokracie. Bylo ve své většině nekompromisně demokratické a bylo i obhájcem státní a národní neodvislosti. Někteří politikové mu často vytýkali, že je levé a nevlastenecké. Nevlastenecké však nikdy nebylo, jak to konečně v plném rozsahu potvrdila druhá světová válka. Stačí jen dvě čísla: v Čechách a na Moravě bylo za německé okupace v letech 1939–45 popraveno nejméně 250 učitelů a učitelek národních škol a na 500 jich bylo propuštěno ze služby. Ještě přesně nevíme, kolik jich bylo vězněno a umučeno v káznících a koncentračních táborech a kolik žáků bylo zavražděno nebo vyloučeno ze studia, po případě kolik dětí a studentů bylo odvečeno do koncentračních táborů. Budou to velká a překvapující čísla! Krvavá persekuce mluví jasně o národní a pokrokové kvalitě českých pedagogů. Český učitel přes všechn útlak – a snad právě proto – dělal revoluci dobře a obratně, neboť jinak by byla čísla popravených, vězněných a suspendovaných několikrát větší. Je jisté, že škola pracovala spolu s českou rodinou, která doma říkala při zabeđených oknech kolem přijímačů (Londýn, Moskva) nahlas to, co učitel ve škole mohl jen naznačit, napovědět úsměvem nebo mlčením. Byla to velkorysá obrana proti nacismu, výchovné podzemí, které vydrželo pod nárazy německých okovaných bot a pod náporom nacistické ideologie.

V neposlední řadě umožnila tuto obrannou nosnost jednak tradiční averse české mládeže k německu jako historickému produktu násilí, jednak vydatné výchovné rezervy, které tu byly z doby první, předmnichovské republiky. Jen tak se stalo, že nacisté svým ideologickým přepadem nenarušili podstatu duchovní tkáň české školy.

Můžeme s uspokojením říci, že česká škola byla vůči nacismu téměř imunní. Horší již to bylo s praxí škol v materiálním smyslu. Nacistická správa zavinila těžkou

materiální retardaci českého vzdělání školského. Byl neodpustitelně zanedbáván mateřský jazyk, z učebné osnovy byla vyloučena československá vlastivěda a občanská výchova a nauka, ale i úroveň ostatních disciplin klesala v posledních letech okupace natolik, že nebýt silné víry a jasných se horizontů na východě i na západě, bylo by na místě mluvit o soumraku české výchovy. Jedno z vážných nebezpečí pro myšlenkový růst českého dítěte byla snaha nacistů zúžit myšlenkový obzor žáků. „Třetí říše“ to byl prostor, jediný prostor, v němž se směl vykládat zeměpis na našich školách! To měl být svět našeho dítěte, dále nesmělo. Ale i to dělali Němci přímo hloupě. Zošklivili tuto materii dětem už tím, že je nutili memorovat celé dlouhé zeměpisné názvy výhradně německy, takže česká věta v zeměpise měla často tři čtvrtiny německých slov. Bylo to stupidní mrzačení řeči a budilo to ošklivost u žáků i učitelů. Stejně se setkávala s odporem přímo živelným němčina, kterou Němci ve svém germanisačním šílenství nadiktovali již od 1. třídy obecné školy. Tak šestileté děti, křehká stvoření, vyběhnouví právě z matčiny náruče do školních lavic, která potřebovala jako země živné soli výchovy ve vlastním mateřském jazyku, byla mučena tímto barbarským jazykem, jenž ničil jemnou tkáň jazykového citu.

Ale nejen ve škole, také mimo školu usilovali Němci o duši české mládeže. Rozehnali Sokol, Orel a Federované dělnické jednoty tělocvičné (KSČ) a zřídili pověstné Kuratorium pro výchovu mládeže. Chtěli duše dětí a dorůstajících chlapců i dívek zlákat sportem a tělesnou výchovou vůbec, ale výsledky tohoto úsilí byly velmi hubené. Síla mládí, český duch pospolitosti a tradičního revolucionářství, nezlomený národní duch rodiny, rezervy výchovných hodnot a tichá stráž českého učitele i podzemního revolučního hnutí – to byly hráze, které zadržely příval německého barbarismu.

Celková bilance českého vychovatelství a vyučovatelsví za německé okupace je tedy dvojnásobná. S hlediska výchovného jsou škody velmi nepatrné, ba reakcí českého žactva proti nacistickým neurvalým metodám byly naopak ještě utuženy láska k národu, vědomí lidské důstojnosti i lidovosti (Němci u nás byli dobyvateli, pány). Zmohutněla víra ve spojence, zejména v Sovětský svaz. V ohledu naukovém však česká škola všech stupňů zle doplatila na hitlerovskou okupaci a musí hodně dohánět ve všech oborech, zejména však v československé vlastivědě, ve světových dějinách i v zeměpise, v mateřském jazyce i v ostatních světových řečech, hlavně v ruštině. Nic na světě není však dnes tak obtížné, aby to nepřemohla mládež Masarykova a Benešova.

Antonín Juppá

(Přetištěno bez pravopisných úprav.)

AKTUALITY

Naši občané po zkušenostech z let 2015 a 2016 si kladou znepokojivou otázku, co nás čeká v roce následujícím. To se promítá i do úvahy spolupracovníka Lidových novin Petra Pietráše nazvané Riziko roku 2017: Angela Merkelová (LN, 11. 2. 2017).

RIZIKO ROKU 2017: ANGELA MERKELOVÁ

Pro mnoho politických analytiků byl rok 2016 zatím nejhorším v tomto tisíciletí – vystupňování války v Sýrii, brexit a zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem. Za této situace by Evropa potřebovala silnou německou kancléřku Angelu Merkelovou. Její pozice je však oslabená a letošní volby v Německu ji značně omezují.

Britský deník The Financial Times zveřejnil článek, podle něž se v důsledku změn po nástupu Donalda Trumpa na post amerického prezidenta od německé kancléřky Angely Merkelové očekává, že převezme od Baracka Obamy roli lídryně svobodného světa. Loni v listopadu pak americký list The New York Times napsal, že je posledním obráncem svobodného Západu.

Merkelová sice tyto požadavky označila za groteskní a absurdní, ale podle listu The Financial Times není žádný jiný vhodný kandidát, který má stejně obdivuhodné chování a ochotu bojovat za demokracii, svobodný obchod a otevřenou společnost. Bývalý americký velvyslanec v Berlíně John Kornblum pak v Německu a Merkelové vidí jedinou alternativu jak k evropskému, tak transatlantickému populismu.

Kompromis nikdy

V protikladu k těmto úvahám, jež v Německu žádného prominentního a seriózního zastánce nemají, je, že Merkelová nikdy za demokracii nebojovala a až do pádu berlínské zdi pracovala v Institutu fyzikální chemie Akademie věd NDR v Berlíně, kde byla kulturní referentkou komunistické Svobodné německé mládeže (FDJ) a podle důvěryhodných svědectví měla na starosti agitaci a propagandu.

Ani vývoj Evropské unie, srdeční záležitosti jejího učitele Helmuta Kohla, nepotvrzuje oprávněnost vedoucí role Německa. V době, kdy byla německou kancléřkou, totiž její neústupnost přispěla k ekonomickému vykrvácení Řecka, posílily protievropské nálady na jihu Evropy, byla prodlužovaná krize eurozóny a v neposlední řadě se odehrál brexit.

Craig Oliver, šéf oddělení pro komunikaci bývalého britského premiéra Davida Camerona, napsal knihu Unleashing Demons: The Inside Story of Brexit (Uvolnění démonů: Příběh brexitu) o zákulisí a důvodech vedoucích k brexitu – a nevidí selhání strategie britské vlády u sebe ani u Camerona. Dle něho bruselská byrokracie ani Merkelová nechtěly žádný kompromis: „Byli jsme přesvědčeni, že nám Evropa něco nabídne, když budeme stát nad propastí. Vždyť

jsme druhá největší ekonomika v EU, přispíváme 20 procenty do rozpočtu a máme největší armádu i diplomatický aparát. Mysleli jsme si, že nějaký kompromis nastane, že zvítězí lidský rozum a najde se nějaká dohoda.”

Merkelová nikdy nebyla ochotná diskutovat o svobodě pohybu, a proto o vývoji rozhodli ti, kdo se cítili ohroženi neomezeným přistěhovalectvím a zatížením sociálních systémů. Z této perspektivy se nejví odhod Británie z EU neodvratný, ale důsledkem neschopnosti evropských politických elit nabídnout Londýnu kompromis, který by Brity přesvědčil v EU zůstat. Nedůvěru k EU pak například ukazuje průzkum společnosti KPMG mezi manažery automobilového průmyslu – dle 60 procent z nich se EU do roku 2025 rozpadne.

S rolí lídra svobodného světa je spojená zodpovědnost a vojenská schopnost prosadit svou vizi mezinárodního řádu – například ochranu a bezpečnost mořských cest, z čehož Německo jako exportní supervelmoc profituje. Kromě USA však nemá zatím žádný stát, ani Čína, dostatečné vojenské kapacity, aby tuto roli hrál.

Vojenská neschopnost

Německá armáda je dlouhodobě podfinancována a o jejím nefungování se v Německu veřejně diskutuje. V roce 2015 si například při manévrech v Norsku němečtí vojáci natřeli násady od košťat na černo a nahradili jimi chybějící hlavě tanků. Z 216 bojových letadel může jen 69 vzlétnout. Představa, že USA budou přihlížet, jak za peníze jejich daňových poplatníků Německo každoročně zvyšuje obchodní přebytek a současně přebírá pozici morálního vůdce a obránce svobodného světa, je absurdní. Německo není schopné převzít vedoucí roli na světové ani na evropské úrovni a mnoha Němcům by stačilo, kdyby měli aspoň doma lídra.

Terorista na berlínském vánočním trhu je jedním z řady pachatelů trestného činu, kteří měli po zamítnutí žádosti o pobyt Německo opustit. Země severní Afriky jim ale odmítají vystavit potřebné dokumenty, a proto zůstávají, přestože německá policie o jejich nebezpečnosti ví. To, že se letos během silvestrovské noci v Kolíně nad Rýnem nic nestalo, je jen díky na německé poměry nadměrné přítomnosti policie. Navzdory tomu se v centru města pohybovalo ve velkých skupinách více než tisíc Severoafričanů, což svědčí o jejich organizovanosti. A současně provokovali, kdo tentokrát převezme kontrolu nad veřejným prostorem. Podle

Masarykův lid

novinářů byla nápadná nepřítomnost žen, což ukazuje, že svoboda ve veřejném prostoru získala novou dimenzi – Německo má problém zajistit bezpečnost svých občanů doma, natož prosadit vlastní zájmy v zahraničí.

Rezignovanost

Loni v listopadu se v Německu odehrál jeden z největších kybernetických útoků, přičemž více než 900 tisíc klientů Telekomu nemohlo používat telefon, internet ani televizi. Zatím se neví, kdo je za tímto útokem, ale reakce Merkelové svědčila spíše o rezignovanosti než lídrovské rozhodnosti: „Kyberútoky jsou normální a musíme se naučit s nimi žít.“

Po útoku na zmíněný berlínský vánoční trh, při kterém zemřelo dvanáct lidí, zanechal projev Merkelové více otázek než odpovědí. „Miliony lidí, a já také, se ptají, jak žít s tím, že při návštěvě vánočního trhu může někdo vraždit.“ A přiznala, že odpověď nezná. Reakce francouzského prezidenta Francois Hollanda po teroristickém útoku na redakci Charlie Hebdo, kdy otřesení Francouzi potřebovali rozhodná slova, byla naprosto odlišná.

Hollande je sice nejméně oblíbeným francouzským prezidentem od druhé světové války, navzdory tomu ukázal, co znamená být lídrem v těžké zkoušce národa: „Jsme svobodný národ, který neuhne žádnému tlaku a nebojí se, protože bojujeme za ideu, která je větší, než jsme my sami, a jsme schopni ji bránit všude tam, kde je ohrožen mír.“

Evropa by silnou německou kancléřku Angelu Merkelovou potřebovala, ale její pozice je oslabená a letošní volby ji značně omezují. Střízlivý pohled reprezentuje americký politolog Ian Bremmer, zakladatel společnosti Euroasia Group, která každý rok vydává studii Global Risks Report, jež informuje firmy a investory o největších globálních problémech.

V nejnovější studii Global Risks Report 2017 je Merkelová uvedena jako jedno z největších rizik roku 2017. Podle Bremmera představuje hrozba izolacionismu USA, nárůst čínských ambicí, což nevylučuje ani válečný konflikt, a politická slabost německé kancléřky směs, která dělá z roku 2017 politicky nejdramatičtější rok od druhé světové války.

Petr Pietráš

ZE VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ

Otvíráme knihu pamětí legendárního ředitele nakladatelství Melantrich Jaroslava Šaldy nazvanou *"Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace"*, (vyd. Eva 2001). Výběr ukázek začíná rokem 1918 a úvodním slovem, které napsal dr. Josef Tomeš.

BUDOVÁNÍ TISKU ZA RAKOUSKA, ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A JEHO OBRANA ZA NĚMECKÉ OKUPACE

*O podivuhodném úspěchu a promarněném odkazu
„...bude-li se historie Melantricha někdy psát, kde ten velký
Melantrich bude?“*

(Jaroslav Šalda)

Někdy v polovině sedmdesátých let se mi dostal do rukou objemný strojepis pamětí Jaroslava Šaldy, spoluzakladatele a dlouholetého generálního ředitele tiskového koncernu Melantrich. O autorovi tohoto textu rozmnoženého Novinářským studijním ústavem, jsem do té doby věděl jen málo, totiž několik údajů, které by stačily na velmi stručné encyklopedické heslo; po přečtení rukopisu se však pro mne stal pojmem. Před mýma očima se odvíjel skoro pohádkový příběh chudého chlapce, jenž se svými vlastními schopnostmi, houževnatostí a kreativitou vypracoval na v Čechách ojedinělého tiskového magnáta, jenž dosáhl „amerického“ podnikatelského úspěchu, stal se milionářem, a přitom nebudoval své impérium ani pro vlastní zisk, ani pro osobní slávu, ale ve službách politického hnutí, programově spojujícího české vlastenectví s reformním socialismem. Poznával jsem peripetie postupného budování a vrcholného rozmachu největšího českého tiskového podniku, osudy mnoha osob a osobností, jež s ním spojily své životy a svou práci, a konečně

i kus historie národně socialistické strany. Pronikl jsem do prostředí meziválečné i okupační žurnalistiky a nakladatelské praxe, seznámil jsem se s úsilím o seriózní lidový deník, večerník i časopisy pro různé skupiny čtenářů i se snahou spojit vydávání zábavné četby na jedné a vrcholných uměleckých a vědeckých děl na druhé straně. Poodhalil jsem tajemství úspěchu Melantrichu na prvorepublikovém novinovém a knižním trhu, systém práce a řízení, jež z této firmy učinily podnik vskutku celonárodního a evropského významu. Při četbě jsem mimoděk absolvoval i řadu odborných exkursů, jež kupodivu laika nenudily, ale uváděly ho do zákulisí melantrišských redakcí a tiskáren a přibližovaly mu atmosféru jednoho paláce na pražském Václavském náměstí, jímž procházely dějiny...

Šaldovy memoáry se mi pro svůj bohatý obsah, věcný, objektivní přístup i čtivý, místy skoro literární styl zapsaly do paměti. V průběhu následujícího čtvrtstoletí jsem se k nim často vracel a dobře si zapamatoval celé jejich pasáže. Echo těchto vzpomínek se mi občas vybavilo při mých pravidelných návštěvách v budově Melantrichu, kam jsem od konce sedmdesátých let nosil příspěvky pro kulturní rubriku či nedělní přílohu Svobodného slova a kde jsem občas besedoval s nakladatelskými redaktory dr. Josefem Špičákem a Jaroslavem

Masarykův lid

Smetanou. Neboť historie Melantrichu nekončila rokem 1945, jímž Šalda uzavřel své vzpomínání, ani rokem 1948, pokračovala ještě dalších padesátých let a prokazovala životnost tradice a ducha firmy, snažící se i v těžkých dobách poskytovat svým čtenářům kvalitní knižní produkci a kvalitní noviny. I v časech nejužší normalizace bylo možno se osvěžit mnohými melantrišskými knižními tituly nebo si přečíst ve Svobodném slově objektivní historické stati či kulturní recenze. Duch Jaroslava Šaldy v mnohém přežíval ve zdejších zdech a v příhodných obdobích vydával své plody.

Za komunistické éry bylo téměř nemožné Šaldovy paměti vydat – snad s výjimkou let 1968 – 69 a samého konce osmdesátých let. Vždy jsem se ovšem domníval, že budou jednou z prvních publikací, které Melantrich vydá po pádu režimu. Nestalo se tak! Přišly listopadové dny roku 1989, v nichž Svobodné slovo, pracovníci Melantrichu i balkon nakladatelství sehrály významnou roli, přešly další měsíce a roky – a memoáry Jaroslava Šaldy zůstávaly stále v rukopise, jenom občas se z nich někde objevil nějaký citát. A někdejší vydavatelský gigant, který na přelomu osmdesátých a devadesátých let zaznamenal další ze svých vrcholů, se pozvolna rozkládal a vytrácel se do nicotnosti, stejně jako strana, jež s ním byla osudově spjata.

Vzpomínky Jaroslava Šaldy se dočkaly knižního vydání až dvanáct let po listopadovém převratu 1989, a to nikoli v nakladatelství Melantrich, které mezitím zaniklo spolu se stejnojmenným tiskovým koncernem. Skoro symbolicky vycházejí v nakladatelství Milana Nevoletého, jenž se stal v roce 1990 ředitelem Melantrichu a jemuž bylo politickou i lidskou krátkozrakostí znemožněno navázat na Šaldův odkaz.

Kniha, jež se konečně dostává ke svým čtenářům, patří ke stěžejním dílům novodobé české memoáristiky. Zachycuje barvitý autoportrét originálního selfmademana, jehož jméno a dílo by mělo vstoupit do povědomí naší kulturní veřejnosti. Přináší mnoho zajímavých a dokumentárně cenných průhledů do historie české žurnalistiky, nakladatelského a polygrafického podnikání, literatury i politiky a podává zasvěcené, místy bolestně prožité svědectví o nepřehledné vzdálené minulosti, o jejích problémech, tužbách, vzepětích, přínosech i omylech a prohrách. Ve svých dozvucích pak zůstává nepřímým mementem, připomínajícím, jak lze během krátké doby prohospodařit hodnoty, po dlouhá léta odolávající nepřízní času.

Josef Tomeš

ROK 1918: BLÍŽÍ SE KONEC VÁLKY

Po prodeji „Hvězdy“ a uspořádání našich finančních poměrů nastal poměrný klid jak v závodě, tak i v mém rodinném životě. Měl jsem dva synky, jednoho šestiletého a druhého dva roky starého. Měl jsem byt v Sokolské třídě na nároží ulice Žitné o dvou pokojích a kuchyni v třetím poschodí, tedy pár kroků od Václavského náměstí. O polední

přestávce chodil jsem domů a laskal se s dětmi. To, co mně v dětství nikdy nebylo dopřáno, hleděl jsem dvojnásob poskytnout svým dětem. Nezapomenu, jak mladší si obyčejně vylezl na divan k tátovi, starší stál vedle mne a oba se spolu o tátu tahali. Byl jsem v sedmém nebi a cítil jsem se nejšťastnějším člověkem.

Závod běžel dobře, ovšem v omezeném válečném rozsahu. Vyráběl jsem dále krabičky na polévkové kostky a tiskl na ně obaly a ostatní běžné věci, co prostě přišlo pod ruku. Hlavní

naší starostí ovšem bylo číst zprávy z fronty. Z nich „im Westen nichts neues“ byla pro nás nejpotěšitelnější. Tu a tam jsem vytiskl také nějakou Nejedlého „Smetaniana“ a kromě toho jsem vydal Františka Palackého „Stručné dějiny národu českého“ a rozšířil je ve velkém počtu, jak jen se to tehdy dalo. Tyto „Stručné dějiny“ Palackého mně doporučil profesor Nejedlý, na kterém jsem chtěl, aby něco takového napsal. Také mi opatřil výtisk Riegrova slovníku naučného, ve kterém tyto dějiny byly původně otištěny. V té době vycházela u nás „Česká demokracie“, týdeník redigovaný Janem Hajšmanem, a politické ovzduší bylo naplněno předtuchami blížícího se rozuzlení. Zprávy o činnosti profesora Masaryka na západě rychle pronikaly celým národem a stejně události v Rusku poutaly naši pozornost. Uvěznění poslanci byli už doma od svolání vídeňského parlamentu na 30. květen 1917 a rovněž poslanci, kteří před tím

byli jako vojáci na frontě a v posádkách.

Přišel duben roku 1918. Dne 13. dubna toho roku se sešli všichni představitelé národa: spisovatelé, profesori vysokých škol, umělci, poslanci a zástupci politických stran ve Smetanově síni pražského Obecního domu, aby vyslechli slavnostní projev českých spisovatelů. Byl jsem mezi přítomnými.

Byly to nezapomenutelné chvíle, když vysoký, ušlechtilý představitel českých spisovatelů a autor deklarace spisovatelů Jaroslav Kvapil zahájil toto slavné shromáždění, a se zatajeným dechem jsme vyslechli poselství, které zvucným a zároveň pohnutým hlasem přečetl Alois Jirásek, jehož díla jsme právě v uplynulých dnech znovu a znovu pročetli jako posilu našich národních snah. Cítili jsme, že to jsou okamžiky, kdy celý národ doma nastupuje společnou cestu s Masarykem a našimi legiemi, které za hranicemi daleko od vlasti bojovaly za národní osvobození a politikou, státní samostatnost našeho národa. Hlásili jsme se k samostatnému československému státu. To ovšem znamenalo odloučení se od Rakouské monarchie a její rozbití.

Byl jsem rozechvřen do hloubi své duše a stíral jsem s očí slzu za slzou. Vždyť se přibližovalo to, o čem jsem snil a o co jsem usiloval už jako mladý učeň, napojený slavnou historií svého národa, usiloval o to tak a těmi prostředky, které mně byly v mém věku a prostředí dostupny. V ty posvátné chvíle zmizely všechny přehradby společenské, třídní i stranické a naše srdce bila v jednotném souzvuku národního celku. Smetanova síň byla svědkem mnohých vzplanutí jednoty naší národní duše, ale nikdy ne tak významného a historicky důležitého jako

Masarykův lid

tentokrát. Odcházeli jsme do svých domovů a za svou práci v radostném očekávání věcí příštích. Bude tomu pomalu k čtyřiceti rokům, a za tu dobu jsme prožili sice také krásné okamžiky národní jednoty, ale ještě více sobecké rozháranosti a sváru, a co víc, taková vichřice hněvu a tyranie se přehnala přes ubohé naše země, ale národ ve svém celku nezakolísal a nikdy jsem nepřestal věřit, že se vláda našich věcí vrátí v naše ruce a že se národ náš opět nalezne a sjednotí ve svobodě.

Zpráva o projevu ve Smetanově síni bleskurychle se rozšířila a deklarace spisovatelů sama, která byla předem vytištěna a na místě rozdávána, šla z ruky do ruky. O jejím obsahu se debatovalo všude dlouho do noci. Celá Praha oslavovala ten den, jak a čím se dalo. Piva a vína bylo tehdy poskrovnu, ale všude byly nějaké zásoby, které se v ten den daly k dispozici.

Za takové stále stupňované politické a válečné situace nebylo už nutno ohlížet se, jaká nálada panuje na místodržitelství, a ohlásili jsme proto klidně znovuvydávání „Českého slova“. Jeho první číslo vyšlo dne 28. září roku 1918.

POLITICKÁ STRANA, TISKÁRNA A NOVINY PO PŘEVRATU

Po převratu, a částečně už před ním, prošla strana národně sociální řadou změn, které se nás sice dotýkaly pouze potud, pokud jimi byl zasažen také deník „České slovo“, ale to bylo velmi často, neboť převládalo přesvědčení, že vliv ve straně má jen ten, kdo má vliv na list. Již před převratem vyjednávala nár. soc. strana se skupinou kolem „České demokracie“, o níž se podrobně zmiňuji jinde. Potom přišel dr. Bohumil Vrbenský se svou organizací neodvislých socialistů, které jsme nazývali také anarchisty. Jejich hlavním kádrem byli severočestí horníci a jejich hlavní středisko bylo na Mostecku, kde již dříve byly přátelské styky mezi našimi horníky a přívrženci dr. Vrbenského. Oba směry byly k sobě poutány národnostním útlakem se strany německých uhlobaronů a byly stejně nacionálními. Dále vstoupila do strany početná skupina z realistické strany Masarykovy, která po zvolení Masaryka prezidentem se usnesla ponechat svým členům volnost výběru stran, ve kterých chtějí pracovat. Tak se někteří s dr. Janem Herbenem v čele dostali do národní demokracie, opět jiní do sociální demokracie. Největší počet realistů přešel do strany nár. soc, kam v roce 1920 vstoupil i dr. Eduard Beneš, kdy se ukázalo, že za systém parlamentní demokracie, založeného na politických stranách, a za systému vázaných kandidátních listin ve volbách, musí být i ministr zahraničí členem parlamentu. Do strany přišli noví lidé a očekávalo se, že takto obrozená a posílená strana bude mít značný vliv v národě.

Pod vlivem ruské revoluce již v roce 1918 počal se v nár. soc. straně uplatňovat více směr socialistický a přikročilo se k přejmenování strany na stranu českých socialistů. Silně jistě při tom zapůsobila i osobnost dr. Vrbenského.

Po zkušenostech „Českého slova“ s hospodařením ve „Zlaté huse“, kam se před válkou „České slovo“ uchýlilo, když z naší tiskárny odešlo a osamostatnilo se, nikdo se vážně nepokusil znovu o něco podobného, třebaže Jiří Stříbrný měl k tomu sklon a občas nám tím hrozil. Vládu nad „Českým slovem“ si strana zajišťovala jinak. K řízení redakčních záležitostí nám dosadili redakční radu s předsedou univ. profesorem dr. Františkem Krejčím. Pokud se pamatují, byli členy Jiří Stříbrný, dr. Vrbenský, někdo za odboráře a šéfredaktoři

ranního i večerního Českého slova, Melantrich jsem zastupoval sám. Jedinou prospěšnou věcí bylo jmenování inž. Vlasty Bořka ze skupiny Vrbenského šéfredaktorem ranního „Českého slova“. Stříbrný i Vrbenský byli členy vlády a do porad chodili zřídka. Rokování na poradách bylo celkem neplodné. Redaktor Frabša si řádl ve večerníku, jak se mu právě zlíbilo. Když jsem přes předsedu redakční rady nemohl zjednat nápravu, obrátil jsem se nakonec na Stříbrného, který nás Frabši zbavil tím, že mu opatřil nějakou výnosnou funkci. (Ukážkou neseriózního vedení Večerníku za Frabši je toto: Večerník vyšel s obrovským senzačním titulem přes celou stranu: „Klerikálové chtěli zabít bratra Frabšu!“ Pod tím byly ještě další rvavé titulky a dlouhý článek, zaujímající téměř celou první stránku. A obsah této světodějně události? Kdesi ve venkovském městečku mluvil Frabša na veřejné schůzi a někdo z odporujících posluchačů vykřikl proti Frabšovi: „Zabte ho!“ Ani o chlup víc se tam nestalo a čtenáři se v té celostránkové senzaci také kromě spílání a šfavnatého Frabšova štvání ničeho víc nedočetli. (Takové věci byly tehdy ve Večerníku napořád a list vypadal tak, jako by vycházel jen kvůli Frabšovi a několika jeho kamarádům, víc v redakci popíjejícím než pracujícím.) Redakční rada se později rozešla, bylo to, tuším, až po vyloučení Vrbenského ze strany. Od té doby se datuje mé silnější zasahování do redakčních věcí, které bylo jen důsledkem stranické anarchie v redakci „Večerního Českého slova“ za Frabši. Vymohl jsem si také, že se strana spokojila pouze s jmenováním šéfredaktora ranního „Českého slova“, kdežto přijímání ostatních redaktorů i jejich propouštění přešlo via fakti na mne.

Poptávka po novinách byla po převratu ovšem značná. Tiskli jsme Večerník kolem 80.000, ráničku 30.000, v neděli 40.000 výtisků. Národ po prvních vzrušujících chvílích se vracel k normálnímu životu a jestliže mu noviny neposkytovaly co v tomto normálním životě potřeboval, nechal jich a přestal číst. Tak Večerník sletěl na 30 nebo 35 tisíc. Znali jsme příčinu tohoto poklesu a neviděli žádnou možnost zjednat v redakci nápravu. Ozvaly se také hlasy, žádající osamostatnění „Českého slova“ od tiskárny „Melantricha“. Podal jsem proto v představenstvu návrh na vydávání samostatného denního listu „Praha“ a za šéfredaktora jsem navrhl redaktora Fr. Hellera, někdejšího redaktora „Národních listů“ za éry Tobolkovy. Podle protokolu zjišťuji, že můj návrh hladce prošel, všechny mé návrhy byly tehdy už jednomyslně schvalovány. Nový list byl zaměřen více na obrázky a byl vlastně předchůdcem „Pražského ilustrovaného zpravodaje“. První číslo „Prahy“ vyšlo 3. května 1919. Výtisk s obrazovou přílohou stál 30 haléřů. „Prahu“ jsme nevydávali dlouho. Když redaktor Heller odešel do „Úředního listu“, zastavili jsme její vydávání. Měl jsem tiskárnu přetíženou, na tři denní listy nestačila, a z ohledu na politickou stranu nemohl jsem pro nový deník „Prahu“ vyvíjet takovou akci, která by „České slovo“, hlavní orgán strany, nějak poškozovala. Tuším, že se mezitím také rozplynuly obavy, že nám strana bude chtít vyrvat „České slovo“ z rukou.

Jaroslav Šalda

(pokračování příště)

Masarykův lid

Z ARCHIVU

Publikované dopisy potvrzují, jak se vdané ženy (po Mnichovu) začátkem roku 1939 musely vzdát svého zaměstnání na základě ustanovení § 6 vlád. nař. č. 379/38 Sb., aby se tím uvolnila pracovní místa pro muže. První dopis je objevný, protože je napsán a podepsán Miladou Horákovou. Třetí dopis dokládá, jak tyto případy byly řešeny po skončení války a osvobození Československa v roce 1945.

ÚSTŘEDNÍ SOCIÁLNÍ ÚŘAD HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY
(ODBOR PRO PÉČI O MLÁDEŽ A DOROST)
V PRAZE I. čp. 158, HUSOVA TŘ. Č. 20 n., CLAM-GALLASŮV PALÁC. Č. TEL.: 23.147, 23.148, 22.604.

Čj. V Praze dne 31. ledna 1939.
Při odpovědi uveďte toto čj. a značku spisu.

Věc:

Odpověď na dopis č. j.
ze dne

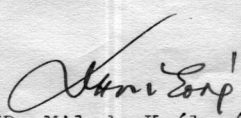
Přílohy:
Vážená paní Málková !

Dnes opouštíte náš pracovní kruh. Třebaže Vaše rozhodnutí je označeno jako dobrovolné, vím ze všech nejlépe já sama, jak my ženy, které jsme postiženy důsledky vládního nařízení čis.379/38 tuto dobrovolnost můžeme chápat. Je to odtržení od naší práce, které jsme daly své síly, své schopnosti a v našem oboru sociálním i kus svého srdce.

Ve své dlouholeté hospodyňské činnosti v našich sociálních ústavech, přinesla jste svojí svědomitou a obětavou prací náručí tepla a spokojenosti chovancům našich dětských ústavů, kterou jim někdy i sám vlastní domov odpíral.

Ve funkci přednosty odboru II. vzdávám Vám z upřímného srdce hluboké díky za Vaši obětavou, pilnou a účinnou spolupráci a prosím Vás, abyste si na svoji práci zachovala vzpomínky ty nejkrásnější, i když konec nebyl tak harmonický, jak by si byl zasloužil. Děkuji Vám také osobně za veškerou laskavost a přispění, kterou jste mně moji pracovní funkci v Ústředním sociálním úřadě ulehčovala.

Vám zcela oddaná

JUDr. Milada Králová-Horáková,
magistrátní rada.

Paní Alberta Málková,
hospodyně,
Ozdravovna hl.m.Prahy v Říčanech.

†7028

Masarykův lid

PRESIDIUM
ÚSTŘEDNÍHO SOCIÁLNÍHO SBORU
HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

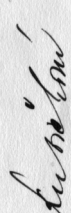
Praha, dne 1. února 1939.

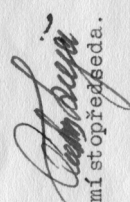
V á ž e n á p a n í,

praesidium Ústředního sociálního sboru hlavního města Prahy vyslovuje Vám při Vašem odchodu ze služeb obce pražské / v důsledku vládn. čís. 379/38 / své hluboké díky a uznání obětavé, pilné a svědomité práce, kterou jste věnovala prospěchu sociální péče pražské a všem trpícím pražským spoluobčanům.

Litujeme upřímně Vašeho odchodu ještě v plné pracovní síle a věříme, že svých schopností a své energie využijete nadále nejen pro svůj soukromý život ale i pro dobro věcí veřejných a že nezapomenete na obsáhlé úkoly sociální práce a zachováte jí v jakémkoliv formě dobrovolného spolupůsobení svůj zájem a svoji lásku.

Přejeme Vám do dalších dnů hodně síly, zdraví a spokojenosti.

předsedkyně.

místopředseda.

MAGISTRÁT
HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY
PRESIDIUM
OSOBNÍ ODDĚLENÍ
Praha I, čp. 4 „Minuta“
Telefon 313-41

Č. j. 28060/45 Pers. XI/1338 V Praze dne 18. prosince 1945.

Paní
Ludmila Má l k o v á
v Říčanech u Prahy
Odkvovna.

V ě c : Opětné ustanovení.

Zdejší výměrem ze dne 27. ledna 1939 č. j. 1788/39 Pers. XI/1338 bylo vzato na vědomí, že jste se dnem 31. ledna 1939 vzdala ve smyslu ustanovení § 6 vládn. č. 379/38 Sb. dobrovolné služby u obce pražské ve služebním poměru asistentky pom. služby správní. Výměrem ze dne 19. dubna 1939 č. j. 9637/39 Pers. XI/1338 bylo Vám vyměřeno odbytné částkou Kč 24.120.-- t. j. slovy: dvacet čtyř tisíc jednodvacet korun čs.

Přihlížejíc k Vaší přihlášce usnesla se rada ústředního národního výboru ve schůzi dne 23. listopadu 1945, aby byla podle dekretu prezidenta republiky ze dne 10. září 1945 čís. 74/45 znova povolána do služeb obce pražské a opětně ustanovena v činné službě v témž služebním poměru, t. j. jako asistentka pom. sl. správní.

Vzhledem k tomuto usnesení rady ústřed. národního výboru vybízím Vás podle posledního odstavce § 2 cit. dekretu, abyste do měsíce ode dne doručení tohoto výměru nastoupila službu. K nástupu služby se přihlašte v osobním oddělení kanceláře praesidiální, kde Vám bude určeno služební místo.

Dekret o platové úpravě, o vrácení odbytného a o zápočtu let pro nárok na výsluzné bude Vám vydán po Vašem nástupu služby.

m í s t o p ř e d s e d a :

KNIHY, KTERÉ NÁS ZAJÍMAJÍ

JISKŘENÍ ANEB NA ČERNÉ HODINCE S MÁCHOU, NĚMCOVOU A HVĚZDAMI Rozmlouvají Luba Skořepová a Miroslav Ivanov Vlastencům i ostatním z konce 20.století

Obvykle píší o knihách nových, nedávno vydaných. Dnes si ale dopřejí potěšení vrátit se o dvacet let a pohladit knihu Luby Skořepové a Miroslava Ivanova, jejíhož křtu jsem se zúčastnil 30. října 1996. Jednak jsem teď byl osloven koncem roku 2016, takže v minulém roce tomu bylo 20 let, jednak chci současně s bohatým celkovým dílem Miroslava Ivanova připomenout dílko, na jehož tvorbě se podílela známá herečka Národního divadla, zemřelá 23. 12. 2016.

Ke křtu došlo 30.10.1996 v divadelní kavárně Viola v Praze. Bylo přítomno mnoho významných hostů, samozřejmě i autoři, oni rozprávěči při černé hodině.

Víme již, že zakladatel české literatury faktu napsal nespočetné knihy tohoto žánru. Slovo zakladatel nepovažuji přitom za zasedlé a opotřebované klišé, jímž musíme vzdát hold umělci, ale vyjadřuji tak přesvědčení, že právě on dokonale splňoval podmínku o „neznásilňování faktů“. „Netvořit si je a neznásilňovat je podle své potřeby, nevymýšlet a respektovat je v jejich plném významu.“ (Ivanov)

Mimo jiná díla vytvořil také knihy Důvěrná zpráva o Karlu Hynku Máchovi a Zahradu života paní Betty, později Boženy N. Naprosto originální a plná bohatých faktů.

Kniha Jiskření je vlastně jakýmsi oddechovým odskokem jak v obsahu, tak ve formě. Je ozvláštněna tím, že je to plynulý dialog, skoro takové zábavné rozmlouvání na černé hodině, v němž se potkává racionální a verifikovatelné podání faktů, jejich přesná ověřitelnost a analytický pohled (Ivanov) a hluboká emocionálnost ženy, navíc herečky, vcitující se důvěrně lidsky do osudů Máchových a Němcové chápavým pohledem ženy i milovnice astrologických teorií.

Popud k napsání knihy vyšel od Luby Skořepové. Její konečný tvar má Prolog, dvě kapitoly Luna (o Máchovi) a Slunce (o Boženě Němcové). Ukončena je Epilogem.

V Prologu Skořepová píše: „Televize mě k tomu vyzvala. Řekli mi tam: Zkuste v malém zlomku času, tedy v šesti až osmi minutách, načrtnout portrét spisovatelů minulého století, o kterých se učí děti ve škole. Podívejte se na hvězdná znamení, co nám napovídají nebeská tělesa.“

Pak dostala odvalu a spojila se s Ivanovem a přesvědčila ho (spíše prokázala schopnost přesvědčit ho, přivábit ho) k originální spolupráci: lákali ji především kníže českých básníků Mácha, Němcová, Neruda. Milovala je, byla jich přímo plná, až magicky jimi okouzlena. Jejich tvorba ji vedla k přesvědčení, že měli mít šťastnější život a že je jim společnost dodnes dlužna. A tak se odvážíla proniknout do světa literatury faktu a oslovit významného tvůrce tohoto žánru Miroslava Ivanova.

On zareagoval (po dlouhém rozmyšlení) uznalým hodnocením jejího jevištního umění, pak i jejích knížek horoskopických (Tajemné síly přírody, Pomněnky i máta peprná). Nakonec napsal: „Pustit se s Vámi, paní Lubo, do takového dobrodružství může být zajímavé. Ovšem klíče k těm osobnostem jsou jiné, ne snové. Ale právě v tom může být napětí.“

Taková je historie této **černé hodinky**. Jak Ivanov předpokládal, pokus se podařil.

Herečka klade otázky podle svých zjevně bohatých znalostí, jak je zábavné povídání odhaluje, o Máchovi a Němcové (Na Nerudu se již nedostalo). A podkládá je horoskopy, vlivem planet a znamení zasahujících do dráhy jejich života, Ivanov zcela věren své metodě čerpá z hlubokého studia pramenů, z respektu k vědeckému poznání pravdy. Neboť zásadou literatury faktu je ukázat vše: líc i rub geniality na poznaných faktech. Vůbec to neubližuje, jeho výklad jen téma povyšuje, zvýrazňuje, třebaže uvádí i poklesky, slabosti a vášně. U Máchy jeho vznícenost a sexualitu doslova si podrobující ženu milenkou, u Němcové její až opojenost prožívání milostných vztahů. Zároveň ovšem touhu po svobodě a plnoprávnosti ženy.

V hovoru Luby Skořepové se často prosazují různá nebeská znamení. U Máchy i u Němcové. Například u Němcové se s Ivanovem dohaduje o roku jejího narození. Takže mohlo to být v roce 1818 (nikoli 1820), ten totiž byl rokem Tygra. Tygři jsou schopni velké lásky, nejsou příliš disciplinovaní (viz její milostné vztahy), jsou odvážní (jako jedna z mála přišla na pohřeb Karla Havlíčka), Tygr dělá vše pro budoucnost (Němcová se vymykala ze své doby svou tvorbou i svým myšlením), lidé Tygrovi důvěřují (mnohá přátelství Boženy Němcové). Projevují se vlivy Kozy, Tygra, Lva, Opice, Střelce (Němcova hrubost), Draka, Berana, Vodnáře.

Jinými cestami – studiem pramenů – dospívá k téměř datu i Ivanov.

Podobné zásahy z kosmu se ukazují i v povaze mužů, s nimiž se Němcová setkala, samotného Němce, pak Václava Boemíra Nebeského, Dušana Lambly, Ivana Helcelety, Matouše Klácela.

Herečka se ptá niterně zúčastněně, s vyhocenou citlivostí, vyčítá mužům jejich sobeckost, necitlivost, nehezke řeči o ní. Jedna otázka zůstává. Proč to společnost, přece si říkali vlastenci, proč to dovolila?

Kniha, o které píší, je nevšední nejen tím, že před námi se skutečně děje mimořádně přitažlivý dialog o dvou nezapomenutelných osobnostech české kultury. Čtenářům při své uvolněnosti nabízí nepovrchní vhled do jejich osudů a také se uskutečňuje v přátelském a neformálním prostředí. Lehkou formou obohacuje o spoustu poznatků, a to tak, **jako bychom žili** s rozmlouvajícími i se subjekty rozpravy na černé hodině.

Je tu dvojí rovina: vcitujeme se do myšlení dvou vzdělaných lidí a jsme proživatelé života dvou zázračně talentovaných tvůrců, i když v obou případech lidí s tragickými osudy.

Se vzpomínkou na paní Lubu Skořepovou i na Miroslava Ivanova napsal

Jaromír Adlt

JAZYKOVÝ SLOUPEK

NAHODILOSTI A ZÁKONITOSTI PŘI ODHALOVÁNÍ VÝZNAMU SLOV

Nezávazná hra se závaznými postupy

Vážené dámy a ctění pánové,

dnešní jazykové bádání obohatím zážitkem své manželky. Bydlela totiž nad námi jedna rodina paní doktorky, takto dealerky nějaké firmy. Paní doktorka přes den plnila své povinnosti a večer, aby nějak kompenzovala svoji vyčerpanost a únavu z celodenního shánění klientů, hrála na pianino. Nutno dodat, že zručně. Malá chyba ovšem: třeba do pozdní noci.

A tak jednou, když manželka potkala lékařčina menšího synka, rozhorleně na něj vychrlila: „Vy jste asi bydleli někde v r a t e j n ě, že ano! Chlapec byl tak překvapen, jednak asi tím rozhořčeným tónem, jednak slovem ratejna, že vyhrkl: “My jsme, prosím, bydleli v prvním poschodí. V Brně.“ Roztomile zaleklá odpověď.

Tato příhoda ve mně povzbudila chuť zahlbout se nad slovem dnes již málo pochopitelným, zapadlým do minulosti. A nad mnoha dalšími.

Přitom slovo r a t e j n a se užívá k obohacení slovní zásoby i dnes. Slovník české frazeologie a idiomatiky uvádí význam ratejny jako holé, nečisté, studené místnosti, málo vhodné k obýváním. Dříve ovšem ratejnou byl společný čeledník na statku. Rataj označovalo sedláka, oráče, čeledína. Pak tedy ratajna s pozdější změnou a v e, tedy ratejna. V současnosti i ve významu velký: je to taková ratejna, místnost jako stodola, jinak i haluzna: je to taková haluzna, graduje pak do významu morna, ledárna. Máme ale i hladivější opozitum: je to takový krcálek, světnička jako dlaň. Znovu důkaz bohatosti češtiny!

Těšme se půvaby češtiny dále.

Kdysi cestovaly po naší zemi kočující divadelní společnosti. A nezřídka se jejich výstupům dostávalo přízviska š m í r a, jistě poněkud hanlivého co do hodnocení jejich herecké úrovně.

I stalo se studentovi při hodině české literatury: podával zasvěcený výklad o životním běhu slavného Moliéra. Sypal ze sebe, že tento divadelník hrál s Madeleine Béjartovou v kočovné společnosti na jihu Francie. A v Lyonu. Do zajímavého vyprávění však pojednou jaksi neharmonicky zaznělo, že Molière pracoval u č m ý r y. Zvuková podivnost tohoto slova sice vzbudila údiv, dřívější význam však studentky ani studenti nezaregistrovali. Slovo pochází od starého čmýr, čmýří, praslovanského čmýra, lidově obměňované je sloveso šmejrat, také čmejrat, též lézt, hrabati se kam (Etymologický slovník, Holub – Kopečný). Dřívější starý význam pro m e n s t r u a c i ž e n již dnes neznáme.

Není mi povědomý průzkum frekvence současného slova r a s. Dnes tedy pracovník k a f i l e r i e. Též pohodný. Rozhodně ovšem to slovo nezaniklo. Čeština si ho oblíbila ve spojení b ý t n a l i d i j a k o r a s, tedy krutý, přísný, drsný, povahou nenávidný, být na zvřata jako ras, nešetrný třeba i na věci. A stejně jako u ratejny máme i zde pozitivní význam: být do práce jako ras.

Mnozí lidé by měli potíže s přesným odhadem významu slova p a v u z a. Kdysi velké bidlo pro upevnění nákladu na žebříňáku (ostatně i zde mohu napsat ?), třeba fůry sena (zná každý význam i tohoto slova?).

Naopak každý ovšem dnes chápe širší významu slova h e j t m a n. Kdysi význam čistě vojenský, pak slovo užíváno jako historismus, dnes ožilo jako vůdčí osobnost krajské samosprávy – krajský hejtman. Pochází z německého Hauptmann (vojenský náčelník v bývalém Rakousku), setník u vojska, také hradní hejtman. Nezakrývaný zájem o hejtmana dnes projevují všechny politické strany. Ve hře se slovy bych mohl pokračovat nepřetržitě. Student ozdobil svůj výklad o rallye Dakar tvrzením, že Karel Loprais je dokonalý s u v e n ý r. Tady nejde o slovo již neužívané, zapadlé do minulosti, ale o slovo foneticky podobné, o tzv. paronymum: suverén – suvenýr (podobně adaptovat – adoptovat). Proto je nasnadě záměna.

Mohlo by se zdát, že jsem tu seřadil slova náhodně vytanulá z mysli.

Chťel jsem však poukázat na proměnlivost a obohacování slovní zásoby jako druhé důležité složky jazyka, na to, že máme-li bohatou slovní zásobu a jsme-li si vědomi její proměnlivosti a zároveň až plýtvavě a hýřivě nešetrné bohatosti, již nás zahrnuje, může naše vyjadřování být plné, výstižné, bohaté a barevné.

Cvičit se v obohacování vlastní slovní zásoby můžeme buď onomasiologicky (vidíme obrázek s t r o m u a z titulku se dozvídáme, že je to p l a t a n) nebo sémasiologicky (ve slovníku si najdeme slovo i n k l i n a c e a jsme poučeni, že je to záliba, náchyllost nebo též sklon nebo úhel, který svírá geomagnetická silokřivka s daným místem na povrchu země s příslušnou vodorovnou rovinou).

Se slovní zásobou si můžeme velmi příjemně pohrávat. Tak se můžeme hezky pobavit třeba i tak, že k podstatnému jménu hledáme přívlastky nebo spojení se slovesy. Třeba k slovu l á s k a uvádí profesor Šmilauer: božská, rodičovská, otcovská, mateřská, bratrská, sesterská, synovská, opičí, kočičí (podle nositele), dále křesťanská, tělesná, smyslná, hříšná, čistá, cudná, platonická, něžná, upřímná (podle vlastností), také prudká, vášnivá, šílená, slepá, vřelá, vroucí, horoucí, žhavá, ohnivá, plamenná (podle intenzity), též i tajná, vzájemná, neopětovaná (podle

Masarykův lid

okolností), šťastná, nešťastná (podle výsledku). Takových cvičení na rozšiřování slovní zásoby najdete mnoho. U slova *s n í h* odhalil Šmilauer ve svém Kurzu obohacování slovní zásoby různých spojení tolik, že to zabírá půl strany A4.

Doporučení na závěr: zkuste třeba sami podobné hledání a nalézání u slov *s l z y*, *p o č a s í*, *č l o v ě k*, *p r á c e*, *v l a s y*, řazení *s y n o n y m* (zkazit – zmařit, kdy je můžeme zaměnit a kdy nikoli), *h o m o n y m* (klika ve významu štěstí, úspěch, klika u dveří aj.), *a n t o n y m* (chytrý – hloupý, vazký – sypký aj.), *p a r o n y m* (filtrovat – flirtovat např.).

Hodně může pomoci Český slovník věcný a synonymický (prof. Jiří Haller, prof. Vladimír Šmilauer a kol.).

Přeji vám úspěch v rozvíjení vlastní slovní zásoby. Zákonitě platí: čím bohatší slovní zásoba, tím dokonalejší a přesnější vyjadřování.

P.S. Jen pro pobavení: William Shakespeare má 23 000 slov, James Joyce 30 000, Gabriele d'Annunzio snad až 40 000. U řady spisovatelů se objevuje osm až patnáct tisíc slov. Aktivní slovník pražské ženy má asi 5 200 (údaje podle profesora Vladimíra Šmilauera).

Jaromír Adlt

VZPOMÍNÁME

NADĚŽDA KAVALÍROVÁ

Vážená a milá paní doktorko,

kolikrát jsem se nachytala
když jsem s Vámi jela na akci Konfederace politických vězňů
a po cestě jsme si povídaly o naší práci, o politice, o světě i o Bohu
kolikrát jsem se nachytala
že trnu, jak mi budete chybět
až nás jednou opustíte.
Že to bude bolet.

Vy jste nyní náhle odešla z tohoto pozemského světa.

A já zjišťuji, že je to jinak.
Neopustila jste nás.
Zůstáváte tu s námi
Vaše nesmrtelná duše
se dotkla duší našich
předala jste nám něco krásného
nehmatatelného
kus Vaší energie
Vašeho optimismu možná.
Obohatila jste nás
a já cítím pohnutí, vděčnost a radost.

Chodívali jsme za Vámi do Škrétovky do sídla Konfederace
abychom kuli pikle, jak jste tomu říkala
Bývala jste v práci do večera
každý den, i v pátek
v devadesáti letech,
ve třidevadesáti!
Práce na odčinění a nápravě zločinů komunismu
byla Vaším posláním a naplněním.
Kolik našich spoluobčanů se s Vámi může měřit?

V komunistickém lágru v Želiezovcích na otrockých pracích
jste se jednou na poli nemohla narovnat
našli, že máte zlomenou páteř
Nikdy jste si nestěžovala
Houževnatá a tvrdá jste byla k sobě
tvrdší než bývají chlapi
svůj příběh jste ale bohužel nikdy nezapsala

není to důležité, řekla jste mi

V naší zemi, kde je tak málo žen ve významných funkcích
si Vás mnohatisícová organizace mukulů
opakovaně volila do svého čela
opakovaně Vás volili i ústavní činitelé
do Rady Ústavu pro studium totalitních režimů
byla jste její první předsedkyní
Dostala jste vysoká česká i zahraniční vyznamenání
ne proto, že jste byla výjimečnou ženou,
ale za Vaši obdivuhodnou politickou práci.
Byla jste hybatelkou významných legislativních norem
Zasazovala jste se za odškodnění obětí diktatury
Bojovala jste doposledka na ministerstvu obrany
za včasné uznání žijících účastníků třetího odboje
vadilo Vám, že jde všechno pomalu a život nečeká

Byla a jste vzorem.
Obdivovala jsem Váš pevný stisk ruky
Vaši důstojnost, skromnost a statečnost
trefnost Vašeho slova
Vaši jiskru v oku
a smysl pro humor

Vedla jste bohatý naplněný život.
Vedle rodiny Vaší jste byla také čestnou babičkou jiným.
Jako Sokolka jste chodila stále cvičit
Studovala vše, co jste mohla
na univerzitě třetího věku
udržovala čilého ducha
možná kvůli Vám i přidávali nové obory
Kdo z generací mladších se s Vámi může měřit?
Děkuji za Váš odkaz.

Je mi ctí, že jsem mohla jít kousek cesty s Vámi.
Moc Vám za to děkuji.

Neela Winkelmannová

(Proneseno nad rakví)

ZE ŽIVOTA KLUBU MILADY HORÁKOVÉ

ODEŠEL JIŘÍ NAVRÁTIL

Klub dr. Milady Horákové s velkým smutkem sděluje všem členům KMH, že 16. ledna zemřel ve věku 93 let JUDr. Jiří Navrátil, dlouholetý člen výboru Klubu.

Dlouhá životní dráha dr. Navrátila svými peripetemi jako kdyby mapovala dějiny Československé republiky: hezké dětství a studentský věk v První republice, válka, protektorát – první vskutku nebezpečný střet s totalitním režimem; pak radost po skončení války a naděje na svobodný život a příprava na zvolenou profesní dráhu právníka, ... surově přerušeno bolševickým pučem, – a za připravovaný vzdor proti režimu kruté potrestání: deset let pobytu v nelidských komunistických lágrech.

Jiskra naděje roku osmašedesátého ... leč teprve ve věku 66 roků dr. Navrátil, celoživotní skaut, vlastenec, bojovník za právo a spravedlnost se s mladistvým elánem zapojuje do všech občanských proudů.

Nu, bude nám chybět při našich jednáních jeho anglický humor a střizlivý úsudek.

POMNÍK VE ZTRACENCE

Po celý měsíc leden byly v prostorách Obvodního úřadu městské části Praha 2 vystaveny soutěžní návrhy na pomník, který bude vybudován v zahradě Ztracenka. Zájem Pražanů, ale i lidí „mimopražských“ byl překvapivý. V návštěvní knize jsou vyjádřeny různé názory a připomínky; ale mohlo se též vhozením lístku s číslem modelu do urny hlasovat: výsledky hlasování se hodně shodovaly s rozhodnutím soutěžní poroty. Nejvíce sympatií pro své modely získali sochaři Ellen Jilemnická,

Ladislav Sorokáč a Jitka Kůsová. Koneční rozhodnutí ale zatím ještě není.

Vedeme další jednání s architekty, památkáři a výtvarníky, aby Památník obětem totalit, jejichž symbolem je popravená dr. Milada Horáková (tak zní myšlenkový záměr uměleckého ztvárnění) vybudovaný v zahradě Ztracenka přinesl hlavnímu městu dílo, které se bude těšit všeobecné úctě.

Jitka Titzlová

INFORMACE

Platforma evropské paměti a svědomí koncem minulého roku uveřejnila následující tiskovou zprávu.

PRŮZKUM: DVĚ TŘETINY STŘEDOŠKOLÁKŮ SI NEMYSLÍ, ŽE JSME SE DOSTATEČNĚ VYROVNALI S TOTALITOU; STUDENTI CHTĚJÍ ZLEPŠENÍ VÝUKY DĚJEPISU

Praha, 30. prosince 2016. Dvě třetiny našich středoškoláků si nemyslí, že jsme se dostatečně vyrovnali s nacistickou a komunistickou totalitou. Vyplývá to z dlouhodobého průzkumu Platformy evropské paměti a svědomí, kterého se v letech 2013, 2015 a 2016 zúčastnilo celkem 2,5 tisíce studentů z 41 středních škol ve všech krajích ČR.

Studenti chtějí ve škole méně pravěku a starověku, zato kvalitnější výuku moderních dějin. Průzkum je součástí představení antitotalitní čítanky „Abychom nezapomněli. Výpověď o totalitě v Evropě“, které v roce 2016 finančně podpořilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Platforma evropské paměti a svědomí představila letos již potřetí mezinárodní čítanku pro podporu výuky dějepisu „Abychom nezapomněli. Výpověď o totalitě v Evropě“ na různých typech středních škol ve všech krajích ČR, tentokrát s podporou grantu od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Při akci, které se účastní také známí herci/herečky a pamětníci totalitní perzekuce, studenti vyplňují anonymní dotazník s otázkou: „Myslíte si, že se naše společnost po roce 1989 dostatečně vyrovnala s dědictvím nacistické a komunistické totality?“ Za tři roky jde o statisticky významných celkem 2485 respondentů, z nichž odpovědělo ANO 843 (33,9 %),

NE 1227 (49,4%) a otázku neumělo zodpovědět 415 žáků (16,7%) – viz grafika.

Mezi letošními odpověďmi na otázku, jak by bylo možné zlepšit výuku dějepisu, převládá požadavek na ak-

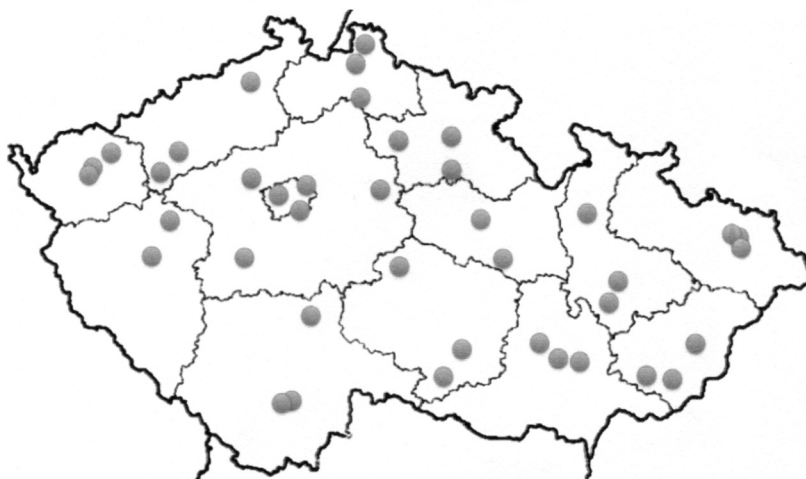
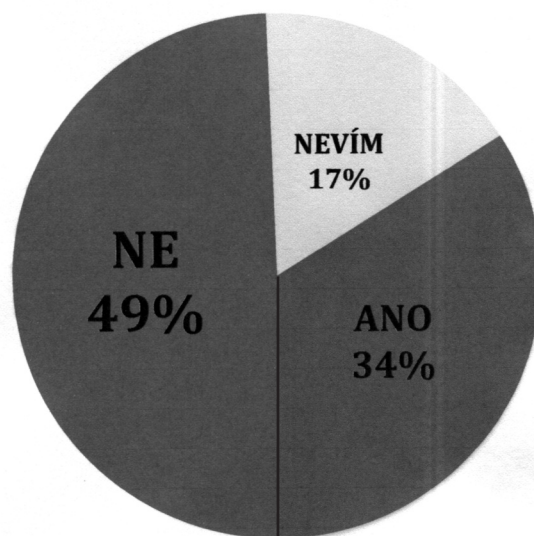
Myslíte si, že se naše společnost po roce 1989 dostatečně vyrovnala s dědictvím nacistické a komunistické totality?

Průzkum: 2013, 2015 a 2016

Studenti 41 gymnázií, středních škol a odborných učilišť ze všech krajů ČR

Počet respondentů: 2485

42 zúčastněných škol; odpovědi ze 41 škol

Masarykův lid

tivní výuku, setkávání s pamětníky, prezentaci životních příběhů a filmů, návštěvy muzeí apod. Jako problém studenti vidí nepoměr výuky o pravěku a starověku oproti dějinám druhé poloviny 20. století.

„Letos se již potvrdila naše statistika. Naše nejmladší generace chce znát své dějiny a vnímá nevyřešené

dědictví totality jako problém, je nutné podporovat výuku moderních dějin na školách,” říká výkonná ředitelka Platformy evropské paměti a svědomí Neela Winkelmannová, která projekt na školách v ČR doprovázela.

Přednášky

Masarykova společnost
dovoluje si Vás pozvat

na tradiční přednáškové a diskusní podvečery od března 2017 do června 2017

v sobotu 18. března 2017

VALNÁ HROMADA – program přiložen

v budově Akademie věd ČR, Národní tř. 3, zasedací místnost č. 206, 9.00-13.00 hod.

ve čtvrtek 20. dubna

doc. PhDr. Blanka Soukupová, PhD.:

Český antisemitismus po druhé světové válce

ve čtvrtek 18. května 2017

Ing. arch. Zdeněk Lukeš:

Architektura za první republiky, od národního stylu k avantgardě

ve čtvrtek 22. června 2017

Doc. PhDr. Jan Galandauer, DrSc:

Sté výročí bitvy u Zborova

Přednášející uvítají vaše diskusní příspěvky a dotazy.

Přednášky se konají v budově **ÚČLAV ČR, Praha 1, Na Florenci 3**, výstup z metra B, na nádvoří vchod C, III. patro, výtah z mezaninu.

Začátek přednášek je vždy v **17.30 hod.**

Změna programu vyhrazena

<http://masarykovaspolecnost.cz/>
masarykova.spolecnost@seznam.cz

Gymnázium Milady Horákové

TÝDEN NOVODOBÝCH DĚJIN 2016

Již tradiční akci na Gymnáziu Milady Horákové představuje „Týden novodobých dějin“, jehož loňský listopadový ročník opět přinesl studentům formou osobního setkání s pamětníky některé ze závažných lidských příběhů 20. století.

Týdenní program otevřel úvodním slovem první z hostů, římskokatolický kněz pan Pavel Kuneš. Seznámil studenty se svým osobním příběhem katolického kněze v podmínkách komunistického režimu. Setkání mělo rovněž duchovní přesah s celkovým zamyšlením nad složitým dědictvím 20. století pro současnost. Studenti měli příležitost si uvědomit mnohé netradiční pohledy na složité kapitoly moderní historie se zacílením na osobní odpovědnost konkrétní lidské bytosti za svá rozhodnutí.

Další kapitolou během programu bylo setkání s paní Věrou Sosnarovou, jejíž příběh mezi studenty patřil k těm nejvíce rezonujícím za všechny předešlé ročníky Týdne novodobých dějin.

Paní Sosnarová byla pro ruský původ své maminky, emigrantky z občanskou válkou decimovaného Ruska, v roce 1945 se svou matkou a sestrou odvečena za nebyvale ponižujících okolností sovětskými úřady do SSSR. Další dlouhé roky, kdy byly vězněny v sibiřských gulazích, pro ně znamenaly neuvěřitelná utrpení a ponižování až na samu mez lidské důstojnosti. Léta strávená v SSSR, návrat do Československa v 60. letech, příkoří ze strany československého komunistického režimu jsou traumatickou anamnézou krutostí a cynismu totalitních režimů ve 20. století. Studenty si paní Sosnarová okamžitě získala svou bezprostřední upřímností a laskavým osobním přístupem. Studenti si mohou její příběh přečíst v knížce „Krvavé jahody“, která byla představena nakladatelem panem Jiřím Braunerem v rámci setkání.

Dalším z pamětníků byl pan Toman Brod, oběť holocaustu. Jako mladík, pocházející z pražské česko-židovské rodiny, se stal terčem nacistického antisemitismu. Přežil několik koncentračních táborů, stal se živoucím svědkem jednoho z nejstrašnějších zločinů 20. století – šoa. Nacistický teror přežil jako jediný ze své rodiny. Na setkání s panem Brodem se prolínaly dvě roviny diskuse studentů s pamětníkem: na jedné straně zprostředkované osobní svědectví, na druhé straně zasazené do širšího historického kontextu, neboť pan Brod je historik. Studentům tak

zprostředkoval mnohá netradiční hlediska pohledu na moderní historii, které si třeba v zažitých schématech pohledu na moderní dějiny neuvědomujeme.

Součástí programu Týdne novodobých dějin byla pak exkurze do památníku Vojna u Příbrami, komunistického lágru padesátých let. S osobním svědectvím vězně těchto let nás provedl pan Bedřich Jonáš, zavřený v Jáchymově za pokus o útěk z Československa. Pan Jonáš se svým osobitým přístupem vykreslil každodennost pobytu v podobných zařízeních, což umožnilo studentům mnohem lépe pochopit – nutno říci pro dnešní mladé lidi obtížně představitelnou – osobní zkušenost.

Týden byl pak uzavřen poslední akcí, návštěvou Památníku vězeňství na Pankráci. Velmi citlivý výklad pana lektora pomohl studentům psychicky lépe zvládnout návštěvu jednoho z děsivých míst moderní české historie – neblaze proslulé sekýrárny, jejíž atmosféra působí mimořádně tíživě.

Během letošního ročníku se opět ukázalo, že osobní svědectví pamětníků je pro mladé lidi nenahraditelný pramen poznání minulosti. Tento „přímý osobní dotyk“ s minulostí vyzní zcela jinak, než jakákoliv odborná studie, publikace, dokument, přestože není naším úmyslem tyto tradiční formy seznámení s minulými dějinnými etapami jakkoliv relativizovat, či zlehčovat.

Naši gymnazisté neslyšeli z úst pamětníků zrovna povznášející skutečnosti o nedávných desetiletích. Z reakcí našich studentů je však potěšitelné slyšet, že je třeba o všech těchto věcech neustále mluvit, abychom už nikdy nezatížili přítomnost a budoucnost. Svoboda člověka a jeho důstojnost není bohužel ani zdaleka vždy samozřejmou součástí života lidské společnosti; bylo zjevné, že studenti si této skutečnosti jsou plně vědomi. Zvláště v dnešní době, kdy kolem sebe můžeme vidět mnohé alarmující signály recidivy různých extremismů a cyklicky se vracejících projevů hlouposti mnoha představitelů veřejného života. Traumata, o kterých se naši studenti z osobních svědectví dozvíдали, tak nejsou jakousi dávno uzavřenou minulostí, ale neustále přítomnou společenskou látkou, která se může opět hrozivě připomenout ve své aktuálnosti.

Patrik Herdics, Eva Dusová